

A BIZTOSÍTÁSI PIAC FEJLŐDÉSE MAGYARORSZÁGON A 19. SZÁZAD KÖZEPÉTŐL AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚIG

Tamás Gábor (az IFUA Horváth & Partners Kft. vezető tanácsadója, az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola hallgatója) gabor.tamas@horvath-partners.com

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány kvalitatív és kvantitatív források kombinálásával mutatja be a magyarországi biztosítási piac fejlődését a 19. század közepétől az első világháború kitöréséig. A hazai gazdaságtörténetben eddig keveset vizsgált ágazatról többnyire biztosítási szakemberek által biztosítási szakemberek számára írt kvalitatív megközelítésű munkák jelentek meg, elsősorban vállalati jubileumi évkönyvek, illetve tankönyvfejezetek formájában. A rendelkezésre álló üzleti adatokat statisztikai módszerekkel elemző, tudományos igényességgel elkészített, modern gazdaságtörténeti feldolgozás eddig nem született. A tanulmány célja, hogy hivatalos ágazati statisztikák, vállalati szintű adatok és a korabeli szaksajtó feldolgozásával rajzolja fel egy több mint fél évszázados fejlődés fő trendjeit. Bemutatja, hogy a 19. század második felében lezajlott gazdasági és társadalmi átalakulás nyomán miként emelkedett meg a kockázat, amellyel a társadalom szembenézett, és ebből hogyan született meg egy jelentős, a nemzetgazdaság egészénél jóval gyorsabban fejlődő ágazat. Az ágazaton belül pedig hogyan alakult ki egy hazai tulajdonú vállalati kör, amely sikerrel volt képes felvenni a versenyt a jóval tőkeerősebb osztrák, illetve külföldi konkurenciával.

SUMMARY

Combining qualitative and quantitative sources, this article presents an overview of the development of the Hungarian insurance market from the mid-19th century until the First World War. The sector was hardly studied by the Hungarian economic history. However, some qualitative studies were published by insurance professionals for insurance professionals, mainly in the form of corporate jubilee yearbooks or textbook chapters. A modern, statistical analysis of the available business data is still missing. This study aims to draw main trends of more than half a century's development by processing official insurance statistics, company-level data, and contemporary press. It demonstrates how the economic and social transformation of the second half of the 19th century has increased the risk society faces, and how this has led to the emergence of a significant sector that is developing much faster than the national economy as a whole. Within this sector, a range of domestic-owned companies has developed, which has been able to compete with the much stronger Austrian and foreign competition.

Kulcsszavak: biztosítástörténet, Magyarország
Keywords: Insurance History, Hungary

JEL: N23, G22

DOI: 10.18530/BK.2019.1.14
<http://dx.doi.org/10.18530/BK.2019.1.14>

Bevezetés és korszakolás

1857 fontos évszám a biztosításügy magyarországi történetében. Ebben az évben alapították meg hazánk első, országos jelentőségű társaságát, az Első Magyar Általános Biztosítótársaságot (továbbiakban Első Magyar vagy EMÁBIT). Korábban is működtek biztosítók Magyarországon, hazai székhelyű, hazai alapítású társaságok is előfordultak, az elsőt, a Rév-Komáromi Hajózást Bátorságosító Társaságot éppen fél évszázaddal korábban alapították, az Első Magyar alapítása azonban új korszakot nyitott. Nemcsak azért, mert a társaság tőkeerejénél, országos lefedettségénél és több ezer ügynökénél fogva a kezdetektől méltó vetélytársa lett a piacot akkoriban domináló trieszti és bécsi biztosítótársaságoknak, hanem mert sikerén felbuzdulva valóságos biztosítóalapítási láz indult. Ebből a „gründölési lázból” emelkedett ki az összes jelentős bécsi és pesti társaság, amely – a két nagy trieszti társasággal, a Generalival és az Adriai Biztosítóval együtt – a dualista monarchia biztosítási piacát meghatározta.

A korszak biztosításügyének feldolgozására a korszakban és a két világháború között néhány biztosítási és gazdasági szakember tett kísérletet, a gazdaságtörténetészeket nem foglalkoztatta az ágazat. Egyetlen kivétel talán Milhoffer Sándor *Magyarország közgazdasága* című háromkötetes munkájának a biztosításról szóló fejezete, amely a századforduló előtti időszakra vonatkozóan forrásértékű mű.¹ Az 1930-as évek elején két kötet is megjelent a témában. Előbb ifj. Dr. Csury Jenő és Marosi Imre tollából *A magyar biztosításügy története*, majd Vaktor Ferenc szerkesztésében *A Triesti Általános Biztosító Társulat és a biztosítási intézmény 100 éves története Magyarországon* címmel a Generali jubileumi kiadványa.² Mindhárom szerző biztosítási szakember, Csury és Marosi az Anglo-Danubian Lloyd vezető tisztviselői, Vaktor a Generali magyarországi igazgatóságának ügyvezetője. Vaktor műve jellegéből adódóan alapvetően a Generalira koncentrál, a piac számszaki bemutatására kísérletet sem tesz. Csury és Marosi nagy mennyiségben mutatnak be ágazati statisztikát, de munkájukkal szemben már a megjelenéskor megfogalmazott legfőbb kritika éppen az, hogy ezt nem vezetik szisztematikusan végig, és nem vonnak le következtetéseket belőle.

A második világháború után a téma továbbra is feldolgozatlan maradt. A nagyobb gazdaságtörténeti kézikönyvekből kimaradt vagy legfeljebb néhány mondat erejéig

került be az ágazat története. Ez alól egyedül Berend T. Iván és Szuhay Miklós 1973-ban Pach Zsigmond Pál szerkesztésében kiadott *A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944* munkája jelent kivételt, amely viszonylag jelentős terjedelemben foglalkozott az ágazattal.³ A biztosítási szakmunkákban megjelent ágazattörténeti fejezetek pedig a korábban már említett két műre, valamint az Első Magyar jubileumi évkönyvére alapoztak, és nem nyújtottak konzekvens statisztikai bemutatást.⁴

Ilyen, számszaki jellegű ágazattörténeti munka azóta sem született, ezt a hiást próbálja legalább részben betölteni az alábbi tanulmány.

A hiátus egyik oka mindenképpen a mostoha forrásadottságokban keresendő. 1875-ig jóformán csak publikált társasági adatokból dolgozhat a kutató, ágazati szintű statisztikák nem készültek.⁵ 1875-től a teljes Monarchiára vonatkozó összesített adatsorok és kompaszokban, esetleg sajtóban publikált vállalati zárszámadások állnak rendelkezésünkre, ez utóbbiak minden esetben az adott társaság teljes működési területére vonatkozó adatai, tartományi bontás nélkül. 1895-től elindult a hivatalos magyarországi statisztikai gyűjtés, innentől kezdve tartalmazzák a Magyar Statisztikai Évkönyvek az ágazatot. Az itt megjelent aggregátumok már a Magyar Királyságra vonatkoznak, vállalati adatokat azonban csak a két világháború között kezdenek a magyarországi fióktelepekre publikálni.

1895-től tartalmazzák a Magyar Statisztikai Évkönyvek az ágazatot.

Ezen adottságok határozták meg jelen tanulmány szerkezetét is. Az 1857-es év előtről csak a később is jelentős társaságokat emelem ki. Az 1857–1875 közötti években elsősorban egyes társaságok megjelenése vagy bukása és néhány társaság, elsősorban az EMÁBIT adott támpontot a fő tendenciák felvázolásához. 1876–1895 között Monarchia-szintű, 1895–1913 között Magyar Királyság szintű statisztikai adatokat használok. A világháború alatti időszakot, noha a dualizmus korszakához tartozik, jelen tanulmányban nem elemzem, mert adatai a háború és az elszabaduló infláció miatt a korábbi időszakéval összevethetetlenek.

A közölt adatok értelmezéséhez kívánczik, hogy időszakunk alatt kétszer is megváltozott az ország hivatalos fizetőeszköze. 1858-tól a korábbi konvenció forintot az osztrák értékű forint, majd azt 1867-től az osztrák-magyar forint váltotta fel. Utóbbi kettő csak elnevezésében különbözött, ezüsttartalma és értéke azonos volt. Váltópénzünk a krajcár (1 forint = 100 krajcár). 1892-től fokozatosan aranyalapú, osztrák-magyar korona került bevezetésre (1 korona = 100 fillér). A két deviza átváltási aránya 1 forint = 2 korona.

Tekintettel arra, hogy az 1895 előtti és utáni időszak közvetlenül – a vonatkoztatási terület eltérése miatt – amúgy sem összehasonlítható, az adatokat átváltás nélkül, a korban használt devizában mutatom be 1895-ig forintban, utána koronában.

Tendenciák és kulcsszereplők 1857-ig

A Révkomáromiétól az Első Magyar alapításáig tartó fél évszázadban már elterjedt mind a négy, a későbbiekben is meghatározó biztosítási ágazat. Elsőként a **szállítmánybiztosítás**, amelynek úttörői hazánkban a komáromi, győri, majd nagybecskereki gabonakereskedők, a monarchiában trieszti tengeri szállítmányozó vállalkozások voltak. Az ágazat legfontosabb szereplői a későbbiekben is az utóbbiak, illetve az általuk alapított nagy, több ágazatot is művelő, általános biztosítók voltak.⁷ Másodikként a **tűzbiztosítás** terjedt el, ezt a triesztieken kívül két jelentős bécsi tűzbiztosító,⁸ valamint számos helyi biztosítási egyesület művelte hazánkban.⁹ A **jégbiztosítást** egy milánói cég¹⁰ vezette be a magyar piacra a 30-as évek elején, de 1840-ben ki is vonult. A triesztiek a kárviszonyok (szerencse) függvényében hol bevezették, hol felfüggesztették az ágazat művelését, ezért a korszak legjelentősebb szaktekintélyének számító Weisz Bernát Ferenc pesti nagykereskedő javaslatára és ügyvezetésével, jelentős arisztokraták részvételével 1843-ban egy magyar társaság alakult Jégverés Ellen Kölcsönösen Biztosító Magyar Egyesület Pesten névvel.¹¹ A jégbiztosító alapszabálya tartalmazott egy kitélt, amely arra utal, hogy az alapítók szeme előtt nagyobb cél lebegett: az egyesület alapítói a betett tőkéjüket nem kívánták visszakapni, amennyiben az úgy oszlana fel, hogy egy új, országos, általános biztosítótársaságnak lenne az alapja. Ez lett 14 évvel később az Első Magyar.¹² Az **életbiztosítást** 1834-től a Generali kezdte értékesíteni hazánkban, magyar társaság – bár többen is terveztek ilyet¹³ – nem alakult, a Generali számára konkurenciaként előbb a bécsi Janus¹⁴ jelent meg, majd az Azienda, az Adria és az Első Osztrák Tűzbiztosító is elkezdte művelni az ágazatot.

Alapítások és bukások – 1857–1875

1857-ben négy trieszti, három bécsi, három magyarországi és hat erdélyi biztosító működött a magyar piacon, ezen kívül néhány külföldi cég – mint például az angol Globe életbiztosító – fejtett ki némi tevékenységet a fent említett négy ágazatban. Erre a piacra lépett – vagy inkább robbant – be az Első Magyar Általános Biztosító.

A vállalat az alapításától az év végéig 2200 üzletkötőt tudott mozgósítani.

Már maga az alapítás is jelentős gazdasági és társadalmi esemény volt.¹⁵ Soha korábban ilyen mértékű érdeklődés nem mutatkozott hazánkban egy cég létrehozása iránt: az egykorú híradásokból 491 különböző részvényjegyzőt sikerült azonosítani az ország minden szegletéből.¹⁶ A vállalat az alapításától az 1858. márciusi indulásáig eltelt év alatt 600, ugyanezen év végéig 2200 üzletkötőt tudott mozgósítani a 19 főügynökségen és 3 külföldi (Bécs, Trieszt, Prága) vezérügynökségen. Innentől kezdve viharos gyorsasággal alakult át a piac. A három magyarországi vállalat a következő hónapokban az EMÁBIT-ba olvadt, ugyanakkor óriási alapítási hullám kezdődött előbb Bécsben, majd Pesten.

A következő tíz év a sikeres alapítások korszaka. A későbbi évtizedek meghatározó társaságai mind ekkor jönnek létre: 1858-ban az Anker; 1860-ban a Phönix; 1867-ben a Donau – vagy ahogy Magyarországon hívták, a Duna Általános Biztosító –, mindhárom cég bécsi székhellyel. Időközben 1864-ben Pesten megalakult az alapításakor Második Magyar Általános Biztosítónak is hívott Pesti Biztosító, amelyet később a francia Foncière vásárolt meg, és ezen a néven működött egészen az államosításig. Ezen cégekhez nem mérhető, de a maga területén rendkívül jelentős az Első Bécsi Tükörüveg Biztosító (1867), amely vizsgált időszakunkban mindvégig az üvegbiztosítás piacvezetője maradt, és a Pannonia Viszontbiztosító (1862), amely az EMÁBIT leányvállalata, szintén egészen a 2. világháborúig fennállt, és az első viszontbiztosító volt hazánkban.

Persze ebben az időszakban is volt számos sikertelen alapítási kísérlet – példának gyanánt ennek több állatbiztosító, amelyek egyike sem élt meg 3 évet¹⁷ –, de a csalárd alapítások és gyors bukások igazi korszaka az 1865 után következő tíz év. Az 1. táblázatban azokat a cégeket láthatjuk, amely megjelentek a magyar piacon, de néhány évnél hosszabb ideig nem működtek

1. táblázat: Sikertelen alapítások és gyors bukások 1865–1875

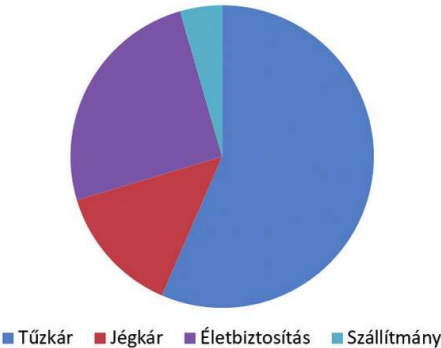
Pest / Budapest	Bécs	Vidék
Centrale Általános Biztosító Társaság	Általános Szállítványozási Biztosító	Apis Kölcsonös Hagyatékbiztosító
Első Kölcsonös Állatbiztosító Társaság	Bécsi Életbiztosító Társaság	Intézet (Erzsébetfalva)
Kármentő Kölcsonös Életbiztosító Szövetkezet	Der Bund (Szövetség) Élet- és Járadékbiztosító Társulat	Egylet Hajadonok Kiházasítására Temesvárott
Központi Általános Biztosító Társaság	Európa Biztosító Rt.	Első Biharnagyvárad Általános Kiházasító Egylet
Kronos Élet- és Nyugdíjbiztosító Intézet	Minerva Élet-, Járadék- és Sérülések	Eperjesi Férjhezmenetel és Kiházasító Egylet
Magyar Hivatalnokok Hitel- és Biztosító Intézete	Elleni Biztosító Bank	Eperjesi Szarvasmarhabiztosító Egylet
Magyar Kölcsonös Biztosító Bank Pesten	Osztrák Hazai Életbiztosító Bank	Hymen Miskolci Általános Kiházasító Egylet
Merkantile Magyar-Angol Biztosító Társaság	Osztrák Jégkárbiztosító Társulat	Kolozsvári Kiházasító Egylet
Nemzeti Életbiztosító Társaság		Székeludvarhelyi Férjhezmenetel-Egylet
Nemzetközi Általános Biztosító Társaság		Szentesi Kiházasítási Leányegylet
Nemzetközi Életbiztosító Bank		Tisza Életbiztosító és Jelzálogbank (Debrecen)
Orion Általános Állatbiztosító Egylet		Tordai Kiházasító Egylet
		Túrkevei Első Kiházasító Segélyező Egylet

Forrás: Vaktor 1931.

Néhány cég valamivel hosszabb ideig maradt életben, mint a Haza Életbiztosító és Hitelbank (1867–78) és leányvállalata, a Hunnia Magyar Viszontbiztosító Bank (1868–74), hogy aztán annál nagyobb botrány közepette szűnjenek meg.¹⁸

A piac ágazati összetételében nem történt érdemi változás ebben a két évtizedben. Továbbra is a korábbi négy ágazat dominált, ezeken belül ugyanakkor az életbiztosítás szerepe jelentősen növekedett. Új ágazatok nem tudtak gyökeret verni, az állatbiztosítás és az üvegbiztosítás is a próbálkozás szintjén maradt (1. ábra).

1. ábra: A díjbevétel megoszlása a Monarchiában 1875-ben

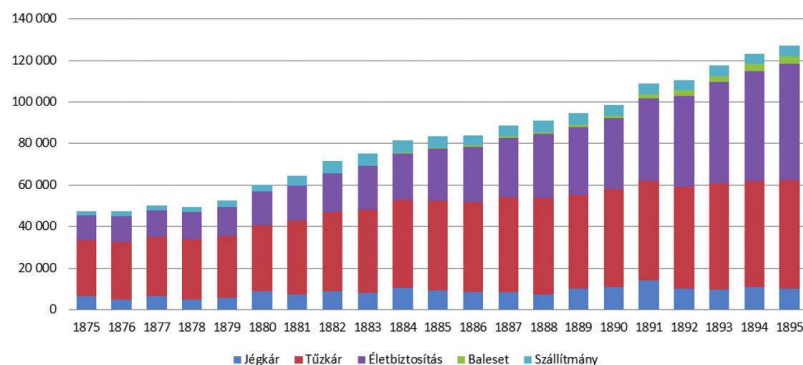

Forrás: Csury-Marosi 1931.

Konszolidáció és mérsékelt növekedés – 1876–1895.

A fenti, Monarchia-szintű ágazati portfólió a következő két évtizedben sem változott meg gyökeresen (2. ábra). A piac átlagos éves növekedési üteme 4,8 százalék volt, leglassabban a jégkár (2,1%), leggyorsabban továbbra is az életbiztosítás fejlődött (7,6%).¹⁹ Az 1880-as évektől megjelent egy új ágazat, a baleset-biztosítás, amely, ha nagy díjbevételt nem is hozott, de nagyon sok emberhez juttatta el a biztosítást.

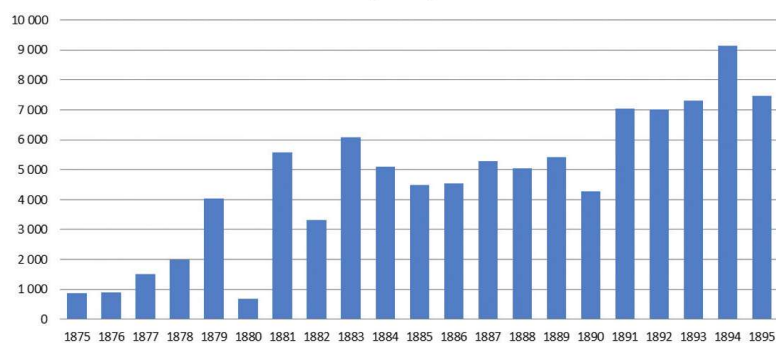
2. ábra: A biztosítási díjbevétel ágazati megoszlása az Osztrák-Magyar Monarchiában 1875–1895. (ezer Ft)

Forrás: Csury-Marosi 1931.

Az 1873-as bécsi tőzsdekrachot követő válság nemcsak a rengeteg bukásban, de a megmaradt társaságok eredményességében is megmutatkozott. A lassú konszolidáció és egy rendkívül káros év után az 1880-as évektől kezdett nyereséget termelni az ágazat (3. ábra). Ez a nyereség forgalomarányosan 7-8 százalék volt, aminél lényegesen nagyobb nyereséghányaddal működő iparágak is voltak, például a malomipar. Sajáttőke-arányosan ugyanakkor ezek a nyereségek egyáltalán nem számítottak rossz hozamnak. A biztosítói papírok jó befektetésnek bizonyultak. Ha valaki 1858-ban EMÁBIT részvénybe fektetett, és azt 1890-ig megtartotta, utólag 17,7 százalékos belső megtérülési rátát számíthatott volna ki a befektetésére, miközben az osztrák és magyar állampapírok kamata 4-6 százalékos volt.

3. ábra: A biztosítótársaságok összesített eredménye az Osztrák-Magyar Monarchiában (ezer Ft)

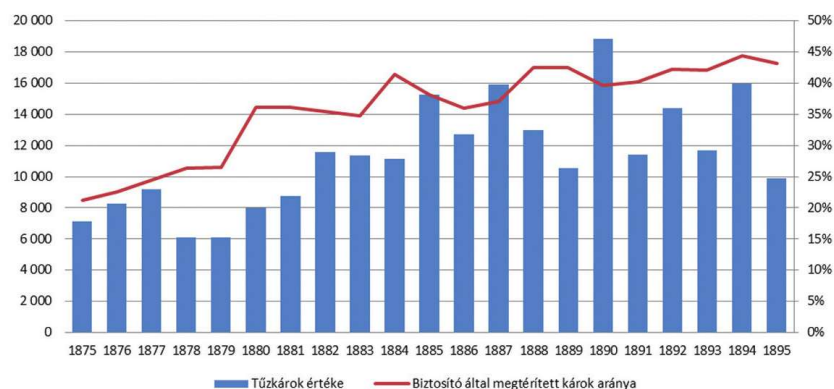
Forrás: Csury-Marosi 1931.

Ebben a korszakban, az országra vonatkozó hivatalos statisztika hiányában, a magyar piacon működő társaságokat elsősorban a kompaszokból ismerhetjük meg. Ezekből díjbevétel- és káradatokat, főleg a korszak elején, csak elvétve ismerhetünk meg, a teljes működési területre vonatkozó mérlegadatokat azonban szinte teljes körűen közölnek. A korszak elején 21, a Monarchiában bejegyzett cég és 17 külföldi működött a piacon. Az előbbieket között tőkeerő tekintetében a trieszti cégek domináltak: 1875-ben a piac teljes mérlegfőösszegének 49 százalékát tudhatták magukénak, a bécsi cégek 26, a Magyar Királyságban bejegyzett cégek 22 százalékkal képviseltették magukat. Ezek az arányok még az úttörő trieszti korábbi egyeduralkodó szerepét tükrözték vissza, különösen a felhalmozott életbiztosítási díjtartalékok tekintetében. Az 1857–67 között alapított bécsi és pesti cégek sikerei következtében az időszak végére az arányok jelentősen megváltoztak. 1890-re Bécs az élre tört (40%), a trieszti biztosítók aránya 35 százalékra esett vissza, és valamiképpen emelkedett a magyar társaságok részesedése is (24%). A legnagyobb tőkeerejű cégek sorát mindkét időpontban a Generali vezette a teljes piac tőkéjének körülbelül negyedével, ugyanakkor az Adria a 2. helyről a 4.-re szorult vissza, megelőzte őt az Anker és az EMÁBIT.²⁰ Különösen az időszak második felére igaz, hogy a piacvezető társaságok számos szakosított leányvállalatot létrehozva komoly cégcsoporttá alakultak. Az EMÁBIT csoportnak például 1895-ben az anyavállalaton kívül már egy-egy pesti, illetve bécsi viszontbiztosító, egy bécsi élet- és egy szintén bécsi vagyonbiztosító, egy budapesti székhelyű általános biztosító, valamint a frissen megvásárolt Magyar-Francia Biztosító, a vele közösen alapított munkás- és balesetbiztosító, továbbá egy jégbiztosító szövetkezet volt a tagja.

Tűzkárbiztosítások

Az általános tendenciák után vizsgáljuk meg az egyes ágazatok fő tendenciáit. Díjbevételi súlya miatt a tűzkárbiztosítás kívánczik az első helyre. Szerencsére, ha biztosítási statisztikát nem is, de Magyarországra vonatkozó tűzkárstatisztikát találunk a statisztikai évkönyvekben.²¹ Ennek alapján megállapítható, hogy a tűzkarok értéke – jelentős évenkénti ingadozással ugyan, de – folyamatosan emelkedett (4. ábra). Ennek oka elsősorban a növekvő népesség, illetve az urbanizáció, az iparosodás és a piacra termelő mezőgazdaság térnyerése következtében növekvő fizikai vagyonkoncentráció.

4. ábra: Tűzkárok és megtérülésük a Magyar Királyság területén 1875–1895. (ezer Ft, %)

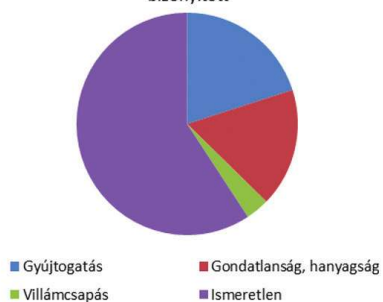

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek, Milhoffer 1898.

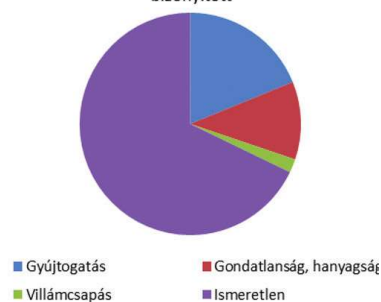
Ugyanakkor a fenti grafikonból az is leolvasható, hogy 20 év alatt a biztosítótársaságok által megtérített kár aránya a kétszeresére emelkedett. Ebből a tűzbiztosítások magyarországi penetrációjának rohamos emelkedésére következtethetünk. Nem valószínű ugyanis – és semmilyen adatunk nem is utal arra –, hogy a biztosítók fizetési hajlandósága változott volna meg.

Az esetek 2/3-ánál sohasem sikerült bebizonyítani a tűz okát. A maradék egy-harmad nagy része gyújtogatás, illetve gondatlanság. Ez utóbbiak aránya 10 év alatt némiképp csökkent, a gyújtogatás az egész korszakban kiemelkedő jelentőségű tényező maradt (5. és 6. ábra).

5. ábra: Tűzesetek oka 1875-ben bizonyított

6. ábra: Tűzesetek oka 1885-ben bizonyított

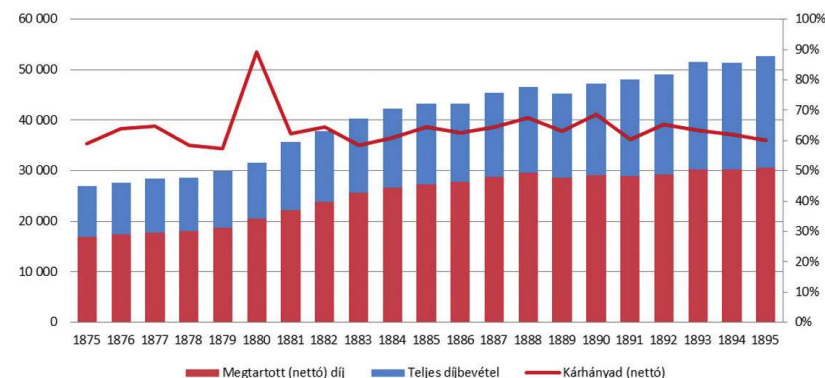
Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek

A tüzesetek számának és az odavesztett vagyonnak a gyors emelkedése, a megfélézhetetlennek látszó gyújtogatások és a külföldre áramló tűzbiztosítási díj nagy aránya motiválta Weisz Bernát Ferencet, aki először 1847-ben törvényjavaslat formájában, majd a következő négy évtizedben többször is a sajtóban és publikációkban²² propagálta a kötelező állami tűzbiztosítás bevezetését.

Korszakunkban az állami tűzbiztosítás nem került bevezetésre, ugyanakkor a magánbiztosítók díjbevétele folyamatosan emelkedett. 1895-ben ennek a díjbevételnek 21,6 százaléka esett a Magyar Királyság területére.

A társaságok a bruttó díj körülbelül 1/3-át engedték át viszontbiztosítónak, ez az arány csak az 1890-es évekre változott, amikor fokozatosan 40 százalék fölé kúszott. A viszontbiztosítás nagy része a Monarchia piacán maradt. A kárhányadok az egyetlen, kiugró 1880-as év kivételével stabilan az 58-65 százalékos sávban maradtak, ami – tekintetbe véve a korszakban végig jellemző 20-25 százalékos költségányadokat – stabil nyereséget biztosított (7. ábra).

7. ábra: Tűzbiztosítók díjbevétele és kárhányada az Osztrák-Magyar Monarchiában 1875–1895. (ezer Ft, %)

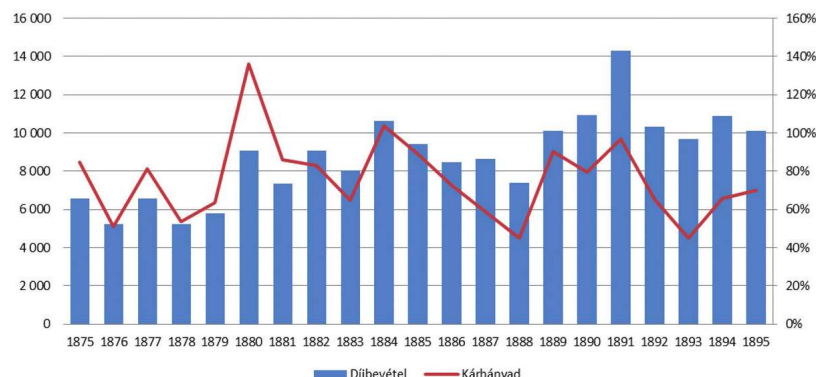

Forrás: Csury-Marosi 1931.

Jégkárbiztosítás és a kisebb nem-élet ágazatok

A jégkárbiztosításról adataink ugyanazt mondják el, mint a korábbi korszakra vonatkozó szöveges forrásaink: rendkívül kiszámíthatatlan és veszteséges. 21 év átlagában a kárhányad közel 78 százalék, és kétszer is meghaladta a 100 százalékot (8. ábra). A jégbiztosítások zöme – legalább 60 százaléka – ráadásul a Magyar Királyság területén kötött. Gyakori panasz, hogy a gazdák csak ott biztosítanak, ahol jellemző a jégverés, és ha néhány évig elkerüli a területet, azonnal hanyatlik a biztosítási kedv. Nem is meglepő, hogy ennél az ágazatnál is felmerült a kötelező állami biztosítás igénye.²³

8. ábra: A jégkárbiztosítások díjbevétele és kárhányada az Osztrák-Magyar Monarchiában (ezer Ft, %)

Forrás: Csury-Marosi 1931.

Az ágazat jövedelmezőségének helyreállítására több szinten is történt kísérlet. A vállalatok szintjén előbb az EMÁBIT, majd a Generali hozott létre szakosított intézetet, előbbi szövetkezet, utóbbi részvénytársasági formában. Piaci szinten pedig előbb 1883-ban a feltételek és a díjak egyeztetésére került sor, majd a költségek csökkentése érdekében 1890-ben 6 társaság közös kárrendezési szervezetet hozott létre.²⁴ Ebből alakult meg 8 évvel később a Jégkárfevétel Iroda, amelyhez az összes, az ágazatot művelő biztosító csatlakozott. A mezőgazdaságon belül az állatbiztosítás ebben a két évtizedben sem ért el érdemi eredményeket.

A szállítmánybiztosítás, jóval alacsonyabb bázisról indulva, nagyjából a tűzbiztosítások ütemében fejlődött, jövedelmezősége ugyanakkor sokkal kedvezőbb volt. Kárhányada elvétve érte el az 50 százalékot.²⁵ Az újonnan megjelent biztosítási formák közül az üvegbiztosítás és a betörésbiztosítás piacát egy-egy meghatározó, specialista társaság dominálta, de díjbevételeük ugyanakkor össze sem mérhető a fenti nagy ágazatokéval.

A baleset-biztosítás 1880-tól kezdett terjedni a Monarchiában, díjbevétele 1895-re meghaladta a 3,6 millió Ft-ot. Az ágazatot általában 35-38 százalékban viszontbiztosították, nettó kárhányada 35 és 55 százalék között mozgott.²⁶ Jelentőségét azonban nem a viszonylag magas nyereségtartalom adta, hanem az, hogy ezen keresztül olyan társadalmi rétegekhez is eljutott a biztosítási intézmény, amelyekhez korábban sohasem. 1895-re már a Magyar Királyságon belül is meghaladta a 120 ezer főt a baleset-biztosítással rendelkezők száma, ebből 91 ezer főre csoportos, munkás-balesetbiztosítást kötött az alkalmazójuk.

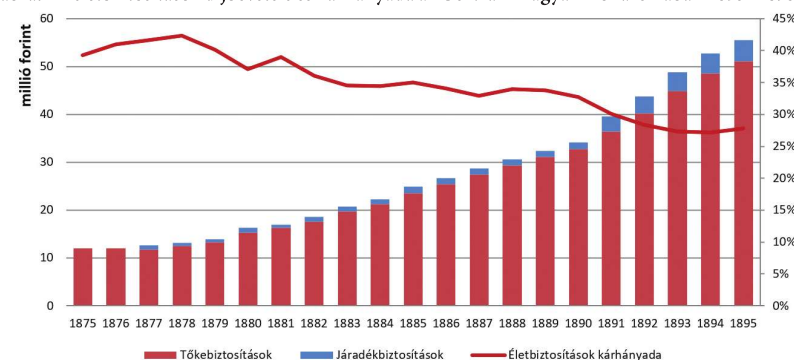
Életbiztosítás

Alacsony bázisról induló, dinamikus növekvő díjbevétel jellemezte az életbiztosítást. A termékportfólióban elenyésző súllyal szerepeltek a járadékbiztosítások, a haláleseti, vegyes és – az ebben a korszakban igen népszerű – elérési, például kihazasítási tőkebiztosítások hozták a díjbevételek döntő többségét. A rohamosan növekvő volumen jelentősen javuló kárhányadot eredményezett (9. ábra), bár az a gondolat, hogy ez az állomány-növekedés természetes velejárója, és az életbiztosítások jövedelmezőségét nem az éves díj-kár egyensúllyal kellene mérni, csak a világháború előtt kezdett terjedni.²⁷

Magyarországi halandósági tábla csak 1908-ra készült el.

Az azonban a kortársak előtt sem maradt titok, és 1876 után az életbiztosítók zárszámadásaiban külön táblázatban is kimutatásra került, hogy óriási a társaságok mortalitási nyeresége. A társaságok többsége 1850 előtti – zömmel angol – halandósági táblákkal dolgozott, amelyek jelentősen felülbecsülték az ezekben az években gyorsan javuló halandóságot. Új, 21 osztrák és magyar társaság adataira alapozott magyarországi halandósági tábla csak 1908-ra készült el.

9. ábra: Az életbiztosítások díjbevétele és kárhányada az Osztrák-Magyar Monarchiában 1875–1895.

Forrás: Csury-Marosi 1931.

A Monarchia életbiztosítási piacán a magyarországi társaságok közül 1895-re az EMÁBIT és a Foncière Pesti Biztosító játszott jelentősebb szerepet. A többiek vagy jelentéktelenek maradtak, vagy mint a Magyar-Francia, nem bírták a versenyt, és felvásárlásra kerültek,²⁸ ugyanakkor a külföldi, elsősorban angolszász életbiztosítók egyre nagyobb teret nyertek.

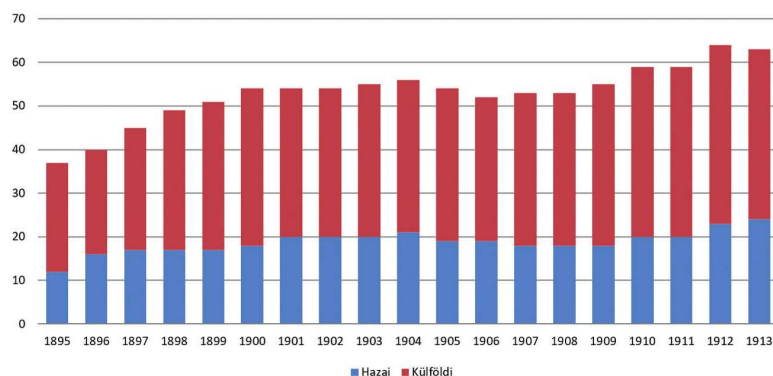
Nem kizárólag az életbiztosítást érinti az ebben az időszakban – a Kereskedelmi Minisztériumnak a mozgó ügynökök működésének tárgyában 1883-ban tartott ankétja

után – kialakult gyakorlat, hogy a mozgó ügynök csak ajánlatot vehet fel, de díjat nem szedhet, és kötvényt nem kézbesíthet. Ez a telepített fő- és alügynökökre nem vonatkozott.

A biztosítás komoly üzletté válik 1896–1913 között

Ahogy azt az alábbi – immár csak a Magyar Királyságra vonatkozó – grafikon (10. ábra) is mutatja, a külföldi térnyerés, legalábbis a piaci szereplők számának tekintetében, a századfordulót követően folytatódott.

10. ábra: A biztosítótársaságok száma a Magyar Királyságban

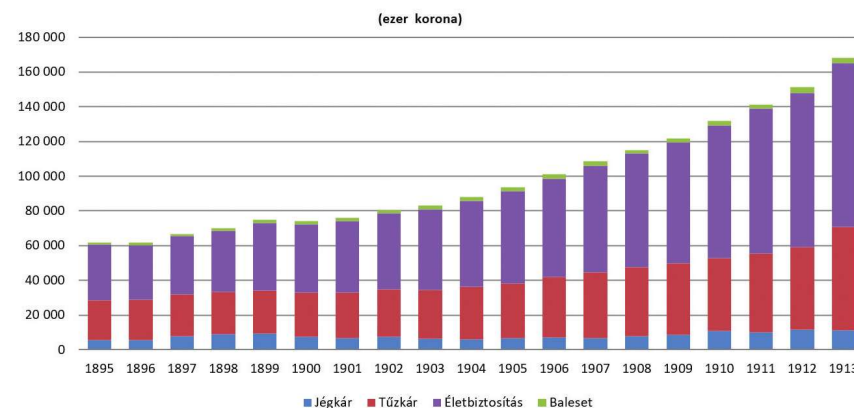
Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek

Mérlegfőösszegben mérve a hazai társaságok részesedése 1900-ra 21 százalékra csökkent, majd 1923-ra 27 százalékra emelkedett. A trieszti társaságok aránya az időszakban stagnált (36%, illetve 37%), a századfordulós térvesztés, majd térnyerés is a bécsi társaságokkal szemben következett be (44%, illetve 36%). A legjelentősebb tőkeerejű Generali mérlegfőösszege továbbra is a piac 25 százalékát tette ki, öt ugyanaz a három – körülbelül feleakkora – cég követte, amelyek már az előző időszakban is a képzeletbeli dobogóért versenyeztek. 1913-ra az EMÁBIT lett a második, az Adriai a harmadik, és az Anker visszacsúszott a negyedik pozícióba.²⁹

A Magyar Királyság piacának átlagos éves növekedési üteme (CAGR) 5,3 százalék volt az 1895 és 1913 közötti közel két évtizedben. Ez magasabb, mint a Monarchia piacára mért növekedés az előző időszakban (4,8%), de miután a két adat közvetlenül nem összehasonlítható, nem jelenthetjük ki biztosan, csak valószínűsíthetjük, hogy a magyar piac növekedési üteme gyorsult. Ez a növekedés mindenesetre jóval magasabb, mint az ugyanezen időszakra a nemzetgazdaság egészére számolt növekedési ráták,

a biztosítás gazdasági jelentősége gyorsan nőtt. Az egyes ágazatok növekedési üteme között nincs nagyon nagy eltérés, de miután a legnagyobb ágazatok nőttek a leggyorsabban – az életbiztosítás 5,8, a tűz 5,2 százalékkal, szemben a jégkár 3,6 és a baleset 4,6 százalékos éves növekedésével –, a köztük lévő olló látványosan szétnyílt. Ahogy a 11. ábra plasztikusan mutatja, a piac alapvetően a tűz és az élet ágazatot jelentette.³¹

11. ábra: A biztosítási díjbevétel ágazati megoszlása a Magyar Királyságban 1895–1913.

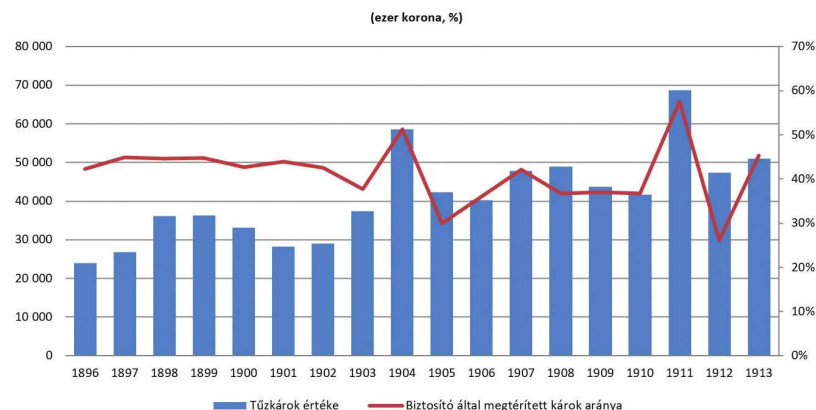

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek

Tűzbiztosítás

Szerencsére a tűzkárokról majdnem változatlan tartalommal áll a rendelkezésünkre a megyei jelentésekből felállított statisztika. Ez azt mutatja, hogy bár a tűzkárok értéke tovább emelkedett, átlagosan 4,3 százalékkal, a biztosítók által megtérített arány stagnált (12. ábra). A korábbi évtizedekben folyamatosan emelkedő tűzbiztosítási penetráció hosszú időre megrekedt egy 42-44 százalékos sávban.³²

12. ábra: Tűzkárok és megtérülésük a Magyar Királyság területén 1896–1913.

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek

A tüzesetek okairól szóló statisztikába a bizonyított mellé bekerült a vélelmezett ok is. Az egyetlen, de nem jelentéktelen változás, amelyről ezek az adatok árulkodnak, hogy ebben a két évtizedben végre elkezdett csökkenni a gyújtogatások aránya (13–15. ábra).

13.-14.-15. ábra: Tüzesetek oka 1895-ben, 1905-ben és 1914-ben

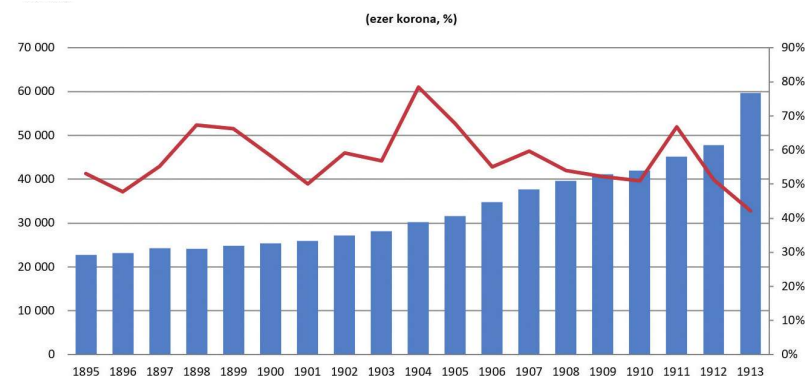

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1895.

A kortárs piaci szereplők ezt a pozitív tendenciát nem érzékelték, de legalábbis nem kommunikálták nyilvánosan. Ellenkezőleg, Reiner Mihály, az Adria Biztosító magyarországi igazgatója az 1910-es évek gyenge üzleti eredményei mögött – javuló tűzrendészeti viszonyok mellett – a rossz konjunktúra miatt elbocsájtott mezőgazdasági cselédek szándékos gyújtogatásairól beszél, valamint arról, hogy – elsősorban a Felvidéken – a kivándorló családok ilyen módon teszik pénzre eladhatatlan házaikat.³³

A teljes díjbevétel és a kárkifizetések az időszakot tekintve hozzávetőlegesen hasonló ütemben változtak (16. ábra). A bruttó – viszontbiztosítás nélküli – kárhányad néhány rövid időszaktól eltekintve az 50 és 60 százalék közötti sávban mozgott.

16. ábra: A tűzbiztosítások díjbevétele és kárhányada a Magyar Királyságban 1896–1913.

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek

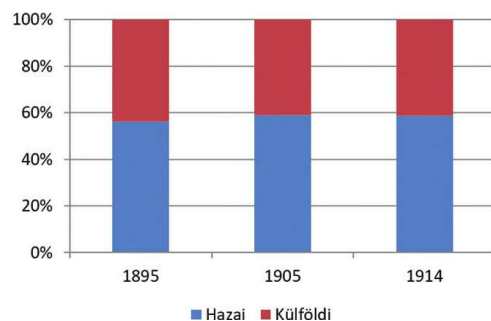
Két ilyen kifejezetten káros időszak viszonylag gyorsan követte egymást a századforduló előtt és után, 1902 és 1906 között az ágazat válságáról beszéltek a szakírók.

Török Jenő Endre, a Biztosítási és Közgazdasági Lapok főszerkesztője már 1901-ben statisztikai tanulmányt publikált, amelyben a növekvő kockázat koncentrációt mutatott be, majd a díjak szabályozása és emelése mellett érvelt.³⁴ A díjakat talán csak a biztosítótársaságok találták alacsonynak, abban azonban már mindenki egyetértett, hogy a tűzrendészeti viszonyok csak igen lassan javultak. 1903-ban a több mint 12 ezer községre összesen csak 8500 tűzoltóság jutott, ezek közül 86 volt hivatásos, 2214 önkéntes, uradalmi, gyári vagy vasúti, a többi pedig kötelezett községi tűzoltóság.³⁵ A tűzbiztonság leginkább egy-egy katasztrófa után javult, a leégett településeket már jobban építették meg, és ilyenkor a hatóságok is igyekeztek javítani a helyzeten.³⁶ Az 1904-es nagy tüzesetek után – Török szerint – tekintélyes gazdák, hivatalnokok és magasabb tiszviselők jelentkeztek a társaságoknál, és saját jószántukból vállalták a biztosítási eszme terjesztését.

Rövid távon bizonyára az ilyen mozgalmaknak, hosszabb távon a javuló tűzbiztonságnak volt hatása, de az ágazat rentabilitását végül mégis a díjtételek megemelésével sikerült helyreállítani. Konkrét tarifákat itt nincs terünk bemutatni, de az effektív díjtétel, vagyis a beszedett összes díj a biztosított összérték arányában 1905 és 1914 között 0,124 százalékról 0,184 százalékra, azaz közel 50 százalékkal emelkedett.³⁷

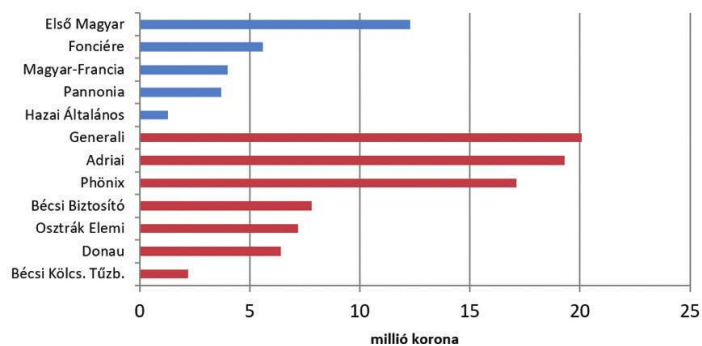
Az országon belül a hazai társaságok részesedése a tűz üzletből az időszak folyamán némileg emelkedett, és a világháború előestéjén már megközelítette a 60 százalékot. A Monarchia teljes piacát tekintve ugyanakkor továbbra is csak az EMÁBIT díjbevétele volt a piacvezető triestzi és bécsi társaságokéhoz mérhető (17–18. ábra).

17. ábra: A tűzbiztosítások díjbevételeinek megoszlása hazai és külföldi társaságok között

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek

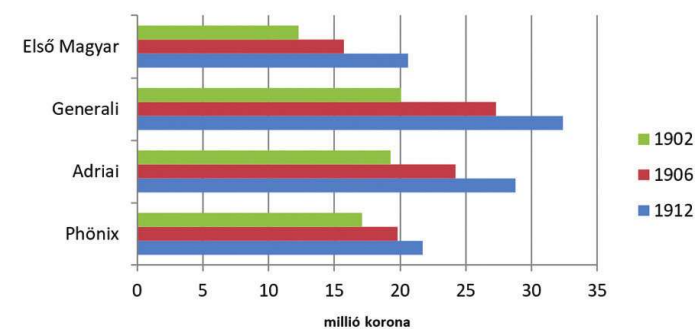
18. ábra: Jelentősebb társaságok tűzbiztosítási díjbevétele 1902-ben a teljes működési területükön

Forrás: Török 1904.

A piacvezetők között ebben a két évtizedben nem is történt jelentős átrendeződés, bár a magyar cég és a Generali növekedése valamivel magasabb volt két vetélytársukénál (19. ábra).

19. ábra: A piacvezető társaságok díjbevételeinek alakulása a teljes működési területükön

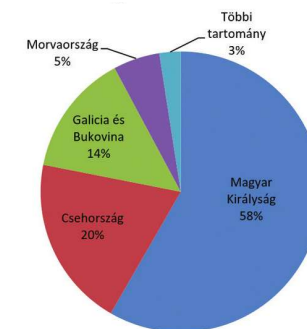

Forrás: Török 1904., 1908., 1914.

Jégkárbiztosítás

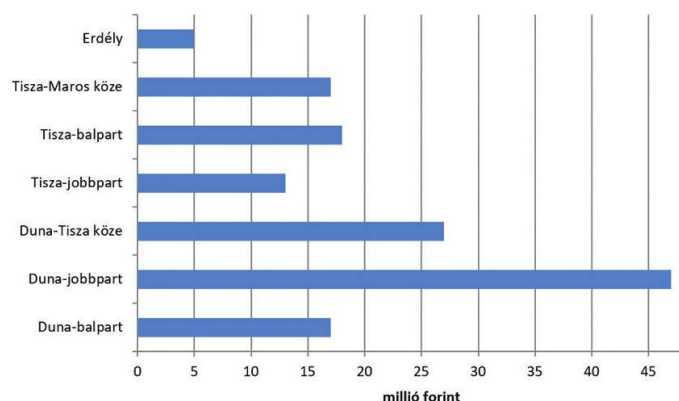
Míg – ahogy láttuk – a tűzbiztosításban Magyarország részesedése a Monarchia piacának 1/5-ét is alig haladta meg, a jég üzletben agrárjellege miatt az ország jóval nagyobb súlyt képviselt (20. ábra).

20. ábra: A jégkárbiztosítások díjbevételeinek megoszlása az Osztrák-Magyar Monarchiában 1897-ben

Forrás: Milhoffer 1898.

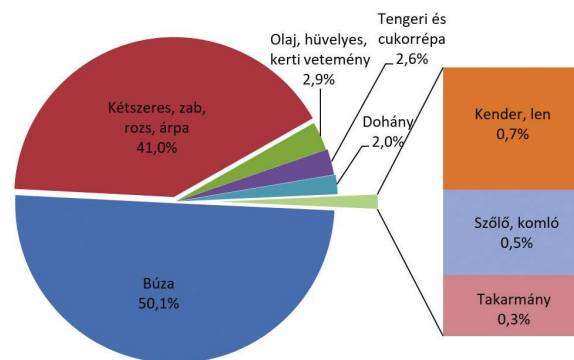
21. ábra: A jégkár ellen biztosított érték országrészenként 1896.

Forrás: Milhoffer 1898.

Az egyes országrészek eltérő súlya részben visszatükrözi a gabona vetésterületének megoszlását, ugyanis az egyes terményeket messze nem ugyanolyan mértékben biztosították (21. ábra). Az összes biztosított érték több mint 90 százaléka volt gabona. Ugyanakkor az országrészek között jelentős eltérések mutatkoztak. Egyes vármegyékben egyáltalán nem biztosítottak: például 1906-ban Máramaros megyében 6 ezer korona, Csík megyében összesen 2 ezer korona értékben volt kalászos termény biztosítva, Krassó-Szörényben csak búzát biztosítottak, kender, szőlőt, dohányt egyáltalán nem (22. ábra).

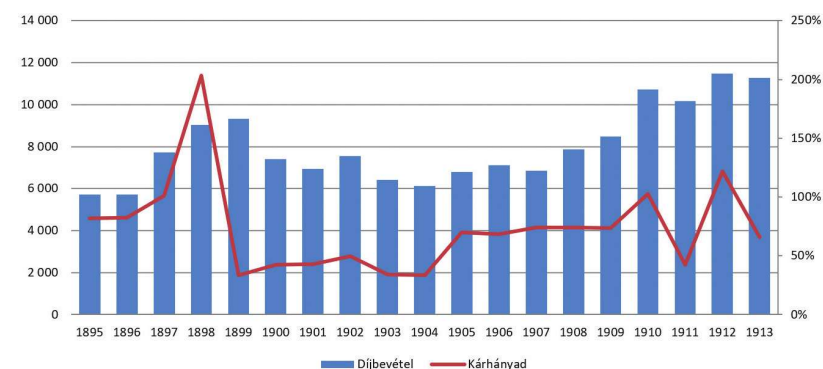
22. ábra: A jégkár ellen biztosított érték megoszlása terményenként 1896.

Forrás: Milhoffer 1898.

Az ágazat ebben a két évtizedben többnyire veszteséges volt, és továbbra is gyakran extrém kárhányadok jellemezték (23. ábra). Az 1898-as évet követően, amikor a díjbevétel kétszeresét is meghaladták a kárkifizetések, jelentős díjemelést hajtottak végre a társaságok,³⁸ a piac 3/4-ét kitevő magyar cégek ugyanakkor – szemben a tűz ágazattal – a jégdíjak további emelését a századforduló után már nem tudták elfogadtatni az ügyfélkörükkel. Ez ütközött volna a gazdaságpolitikára egyre nagyobb befolyással bíró nagybirtokos arisztokrácia érdekeivel. 1905 és 1914 között a magyar cégek effektív díjtételei 2,47 százalékról mindössze 2,51 százalékra emelkedtek. A külföldiek egy kicsit szabadabban manőverezhettek, az ő díjtételük 2,38-ról 2,62 százalékra emelkedett, igaz, a részesedésük is csökkent, és a háború előestéjén már alig érte el a piac 1/5-ét.

23. ábra: A jégkárbiztosítások díjbevétele és kárhányada a Magyar Királyságban (ezer korona)

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek

A kortársak az ágazat problémáinak gyökerét az alacsony biztosítottságban látták. Még az 1910-es években is csak a termények töredéke – a szakajtóban megjelent, egymástól eltérő számítások szerint valahol az 1/6 és az 1/8 között – volt biztosítva. A gazdákat kora tavasszal a bizonytalan terméskilátások, utána a gyors magérés, valamint a drágának tartott árak tartották vissza a biztosítástól, a társaságok pedig nem rendelkeztek elegendő személyzettel az ország teljes lefedésére. Nem csoda, ha újra és újra felvetődött a kérdés, hogy nem kellene-e a jégkár elleni biztosítást kötelezővé tenni. Persze ilyenkor az ellenvélemény is azonnal megjelent a szakajtóban: az állami biztosítás nem működne ott, „ahol a fináncot becsapni nem is szegény”, sőt, talán még új fogalom is születne, a „kortes kárbecslés”.⁴¹

Miután sem az árakat, sem a biztosítottságot nem tudták érdemben növelni, a biztosítóknak a költségeken kellett spórolniuk a nagyobb veszteségek elkerülése érdekében. Részben a költséghatékonyságot, részben a szakemberhiányt orvoslását célozta, hogy a kárrendezést 1898-tól

minden társaság a Központi Jégirodán keresztül rendezte. A rendszer nagy megtakarítással járt, de tömeges károk esetén nem volt elegendő a kárbecslők száma. Az Iroda hiába képezte őket évről évre, magas volt a fluktuáció, egyes vidékeken pedig teljesen lehetetlen volt megfelelő szakértőt találni.⁴²

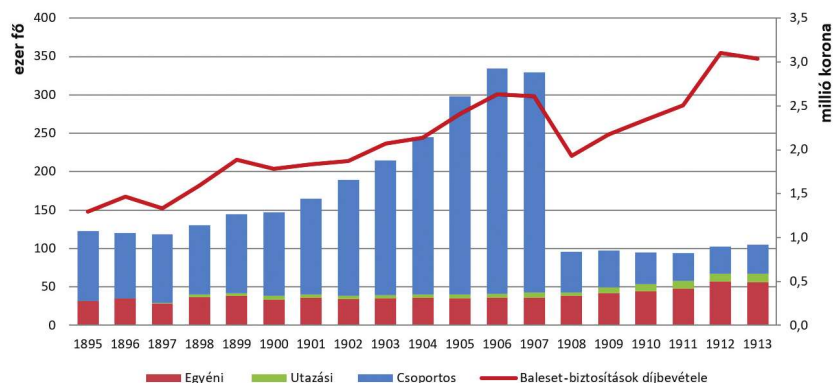
A biztosítóknak a költségeken kellett spórolniuk.

A teljes Monarchia területét figyelembe véve a Generali leányintézete, a Déli Jég- és Viszontbiztosító volt a piacvezető jelentős fölénnyel, őt a Phönix és az EMÁBIT követte, amely a súlyos veszteségek miatt megszüntette a szövetségi alapú jégbiztosítással való kísérletezést.⁴³

Baleset-biztosítás

Az ágazat a 20. század elején – ahogy manapság is – három nagy termékkört ölelt fel: legkorábban az egyéni baleset-biztosítások értékesítése kezdődött, már az 1880-as években; ezt követően kezdtek terjedni a csoportos munkás-balesetbiztosítások; végül a századfordulón jelentek meg a szintén egyéni utazási biztosítások hazánkban (24. ábra).

24. ábra: A baleset-biztosítások díjbevétele és a biztosítottak száma a Magyar Királyságban 1895–1913.

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek

A díjbevételben apró, de gyorsan növekvő ágazatot a század elején 16 társaság művelte a Monarchiában. Ezek 1905-től egységes kötvényfeltételekben állapodtak meg, mert korábban még a baleset fogalma sem volt egységes.⁴⁴ A piac kulcsszereplője egy-egy specialista biztosító, Ausztriában az Osztrák Balesetbiztosító, Magyarországon az EMÁBIT és a Magyar-Francia által 1893-ban alapított Nemzeti Balesetbiztosító volt.

A baleset- és különösen a munkásbiztosítás rohamosan terjedt, ráadásul 30 és 50 százalék között ingadozó, 19 év átlagában 42 százalékos kárhányadával kifejezetten nyereséges volt. Ezt a piacot forgatta fel egy pillanat alatt, hogy a munkásbiztosítást 1907 júliusától átvette az állam. Megalakult az Országos Munkásbetegsegélyező és Balesetbiztosító Pénztár. A kiesés díjbevételben jóval kisebb volt, mint a biztosítottak számában, ugyanakkor jóval nagyobb annál a 460 ezer koronánál, amit a magánbiztosítók a Pénztártól ellentételezéseként kaptak.⁴⁵

A munkásbiztosítást 1907 júliusától átvette az állam.

Ahogy a 24. grafikonon is látszik, a biztosítók egyéni és utasbiztosításokkal gyorsan pótolták a kiesett díjbevételt. Ebben segítségükre volt, hogy a korszakban rengeteg új balesetveszélyes tevékenység kezdett terjedni: a rődlizástól és sífutástól kezdve a hegymászáson és a gépkocsizáson keresztül egészen az aviatikáig, vagyis a repülésig, mely utóbbi kockázatot ekkor még nem fogadtak be a biztosítótársaságok. Leggyorsabban az utazási baleset-biztosítás fejlődött, ráadásul, ahogy a vasutak tökéletesítették biztonsági berendezéseiket, a kockázat is mérséklődött. A vasúti balesetek száma látványosan csökkent.⁴⁶

Szállítmánybiztosítás és a kisebb nem-élet ágazatok

Ezek a biztosítási ágak a hivatalos statisztikába sajnos csak a 20-as évek közepétől kerültek be,⁴⁷ így koherens számszaki elemzést nehéz lenne adni róluk, a korabeli szaksajtóban ugyanakkor szerencsére találunk olyan forrásanyagot, amely alapján legalább a legfontosabb tendenciákat bemutathatjuk.

A szállítmánybiztosítást a 20. század első éveiben 25 cég művelte a Monarchiában, de a magyarok közül csak az EMÁBIT és a Foncière. Kifejezetten nemzetközi karakterű ágazat volt, amelyet alapvetően a világkereskedelem ciklusai határoztak meg, így a századforduló válsága idején az ágazat is erősen visszafejlődött. A magyar piacon elsősorban a folyami szállítmány üzlet pangása éreztette a hatását. A korabeli szaksajtó a rossz vízi közlekedést, az osztályozatlan hajókat és a rossz kormányosokat ostromozta,⁴⁸ a biztosítók pedig a már kipróbált recepthez nyúltak. A feltételek, a kárrendezés és a díjtételek egységesítésére 1905-ben megszületett a Folyambiztosítási Egyezmény, amely fennállásának 5 esztendeje alatt valóban javulást hozott az ágazatban. Felbomlása-kor többek között a hajóosztályozás ügyének visszaesése miatt sajnálkozott a szaksajtó.⁴⁹ A szárazföldi szállítmánybiztosítás továbbra is teljesen jelentéktelen maradt, a tengeri biztosításban pedig inkább csak majdan kiaknázandó potenciált láttak a kortársak.⁵⁰

A kisebb ágazatok közül a betöréses lopás biztosítás a századfordulón kezdett német minta alapján elterjedni, a nagy ausztriai vállalatok közül a Generali, az Adriai és a Phönix, a magyarok közül pedig az EMÁBIT kezdte el értékesíteni.⁵¹ Néhány évvel később már szinte az összes tűzbiztosító termékpalletáján megtaláljuk az ágazatot, bár díjbevétele még elenyésző. Piacvezető a specialista Osztrák Betörésbiztosító maradt egészen a világháborúig.⁵² A német tapasztalat, miszerint a károk a nagyvárosokban koncentrálnak, Magyarországon is beigazolódott, bár

eleinte tömeges károk szinte csak az ékszerészeknél mutatkoztak. A termék a városokon kívül alig terjedt el, a kastélyokat, urasági házakat nem biztosították.⁵³ A városokban is elsősorban bankok, takarékpénztárak, nagykereskedők, ipartelepek és gyárak kötöttek betörésbiztosítást, a lakosság még nem érdeklődött.⁵⁴

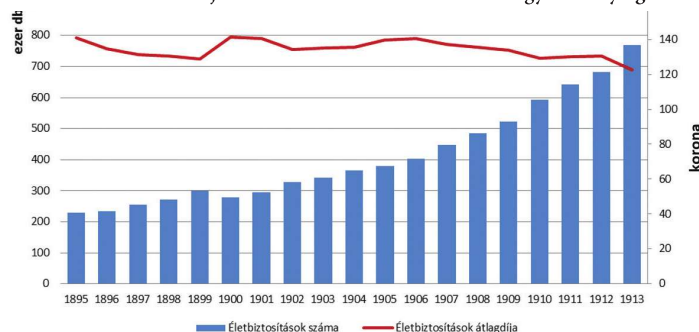
Bankok, takarékpénztárak, nagykereskedők, ipartelepek és gyárak kötöttek betörésbiztosítást.

Korszakunk legvégén, az 1910-es években kezdett terjedni a felelősség – vagy korabeli szóhasználat – szavatosságbiztosítás. Elsősorban az ipari fejlődés és a bírói joggyakorlat változása teremtette meg rá az igényt, ezt az igényt azonban nemcsak a nagyközönségben, de a szakmai körökben is tudatosítani kellett. Ezt mutatja, hogy 1912-ben a Biztosítási Évkönyv még nem az ágazat eredményeiről számol be, hanem magát a kockázatot illusztrálja rengeteg gyakorlati példával.⁵⁵ Az autós-zavatosságbiztosítást, a mai kgfb elődjét – szintén német példa alapján – a kezdetektől külön ágazatként kezelték.⁵⁶

Életbiztosítás

Az életbiztosítások száma időszakunkban rohamosan nőtt. Ennek elsődleges oka a munkásbiztosítások terjedése. Erre az ágazatra külön, specialista társaságok jöttek létre. A gyors terjedés ellenére a fejlett ipari országokhoz képest az elmaradásunk óriási. Húsz év alatt 1000 lakosra vetítve 12-ről 36-ra nőtt hazánkban az életbiztosítások száma, ami az időszak végén a Monarchia átlagánál (39) már nem sokkal alacsonyabb, ugyanakkor azonban Angliában 685, az Egyesült Államokban 331, Németországban 155 kötvény jutott ugyanennyi lakosra.⁵⁷ A munkásbiztosítások terjedésének hatására ugyanakkor az átlagdíj fokozatosan csökkent, a világháború előtt már a 120 koronát is alig haladta meg (25. ábra).

25. ábra: A baleset-biztosítások díjbevétele és a biztosítottak száma a Magyar Királyságban 1895–1913.

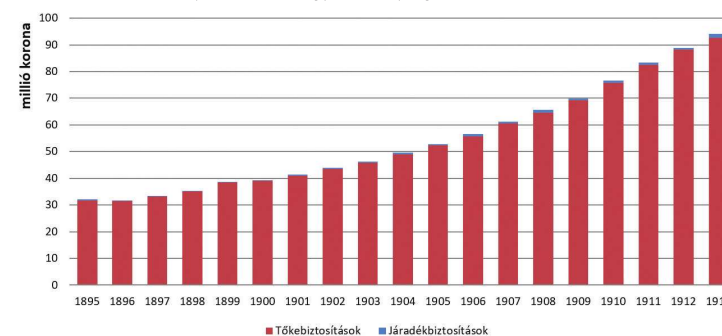
Forrás: Csury-Marosi 1931.

A két hatás eredőjeként a teljes díjbevétel folyamatosan – és ahogy már láttuk, a többi ágazatot jelentősen meghaladó mértékben – emelkedett (26. ábra), aminek következtében az életbiztosítás vált a teljes szektor meghatározó ágazatává.

Az a társaság, amely az első évi üzlet költségeit az első éves díjból fedezni tudja, még egészen jó üzletet csinál.

A századfordulón az életbiztosítás nemcsak a legnagyobb, de a legjövödelmezőbb üzletággá is vált. A kalkulált halandóság messze magasabb volt a ténylegesnél, a díjak magasak voltak, és a visszaélések sokkal kevésbé érintették, mint az elemi ágazatokat.⁵⁸ Nem csoda, hogy mindenki életbiztosítást akart eladni Magyarországon: a hazai piac korábbi versenyzői; új angolszász, német és holland biztosítók; sőt néhány osztrák és német társaság határon átnyúló szolgáltatásával megjelent az úgynevezett biztosításcsempészet is.⁵⁹ Az óriási verseny eredményeképpen néhány évvel később már arról panaszkodtak a szakemberek, hogy egész Európában alig találni még egy országot, ahol költségesebb lenne az üzletszerzés, mint hazánkban. Az osztrák és magyar biztosítótársaságok köteleke, a „Verband” napirendjére is tűzte a szerzési költségek csökkentését, de számottevő eredményt nem sikerült elérnie.⁶⁰ 1908-ban már a Biztosítási Évkönyv tanulmányírja szerint az a társaság, amely az első évi üzlet költségeit az első éves díjból fedezni tudja, még egészen jó üzletet csinál.

26. ábra: Az életbiztosítások díjbevétele a Magyar Királyságban 1895–1913.

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek

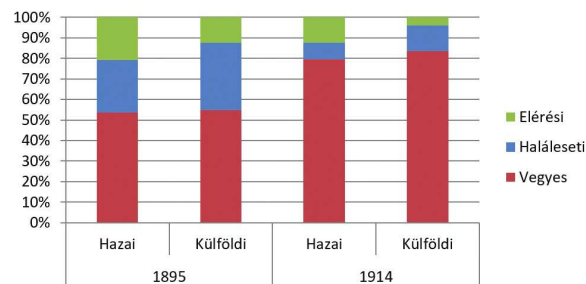
A díjbevétel tehát rohamosan növekedett, az ágazat nyereségessége ugyanakkor jelentősen visszaesett. Ebben a jutalékköltségeken kívül számos más tényező is közrejátszott. A szerzések számával együtt az elutasított ajánlatok aránya is jelentősen megnőtt. Ezekre az ajánlatokra a társaságoknak komoly költségei rakódtak, a mozgó ügynökök jutalékelőlege, az orvosi vizsgálat díjai,⁶¹ valamint a nyomtatvány és postaköltségek formájában.⁶² Megemelkedett a lejárat előtt törölt szerződések, a storno aránya is. Az átlagos törlés a Monarchiában az új szerzés 45 száza-

léka, a teljes állomány 8 százaléka körül mozgott.⁶³ A storno – ahogy manapság is – elsősorban az első éves biztosításokat érintette, amelyek befolyt díjai a szerzési és kezelési költségek nagy részét még nem fedezték.⁶⁴ A drága tarifák melletti heves verseny az ügynökök által nyújtott díjkedvezmények és jutalék-visszatérítések elszaporodásához vezetett. A tarthatatlanná váló helyzetet igyekezett kezelni az intézetek 1909-es rabbat egyezménye az ügynöki díjengedmények szigorú korlátozásával.⁶⁵

További nyereségromboló tényező volt az értékpapírhozamok visszaesése, emiatt a társaságok a tarifák – 3,5 százalékos kalkulált hozamról 3 százalékosra történő – átszámolására kényszerültek, de meg kellett ezt tenniük azért is, mert előbb Ausztriára, majd 1908-ban Magyarországra is elkészült az új halandósági tábla. Az új tarifák bevezetésével egyidejűleg elindult a kötvényfeltételek modernizálása, a korabeli szakírók a Generalit tartották éharcosnak, a többiek őt követték. A feltételekbe ekkor került be az életbiztosítási szerződések megtámadhatatlanságának – máig élő – feltétele magyarul, hogy a biztosítást a biztosító egy év után csak a családi szándék egyértelmű bizonyításával mondhatja fel.⁶⁶

A külföldi társaságok megjelenésével fokozatosan megváltozott az értékesített termékportfólió. A hazai és az osztrák társaságoknál korábban népszerű elérési módok, például a katonai vagy a kiházasítási biztosítások helyét egyre inkább a vegyes életbiztosítások vették át. A tisztán haláleseti biztosítások aránya visszaszorult, az időszak végére a díjbevétel több mint 80 százalékát a vegyes életbiztosítások tették ki (27. ábra).

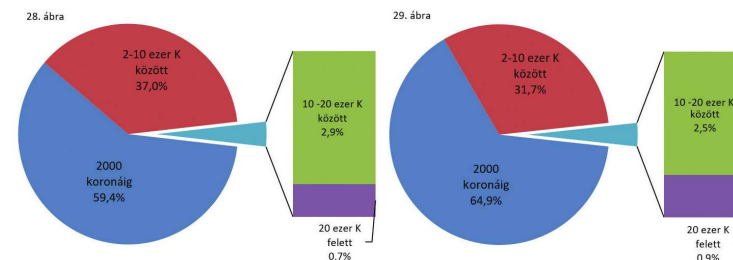
27. ábra: Az életbiztosítások díjbevétel-szerkezete a Magyar Királyságban

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek

A munkásbiztosítások terjedésével a biztosított tőke nagyság eloszlása is megváltozott a világháború előtti két évtizedben. A kisösszegű életbiztosítások aránya jelentősen megemelkedett a közepes – 2 és 10 ezer korona közötti – tőkeösszegűek rovására. Tízezer koronánál nagyobb összegre az időszak elején és végén is a kötvények kevesebb, mint 4 százaléka szolt (28–29. ábra).

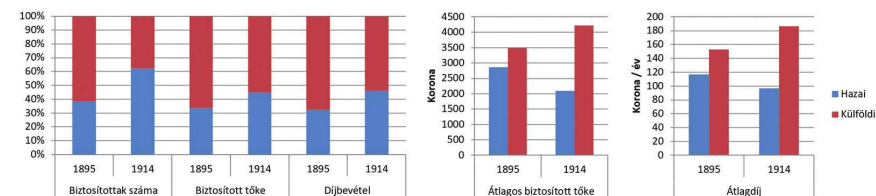
28-29. ábra: A biztosított tőke megoszlása a Magyar Királyságban 1895-ben és 1914-ben

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek

Azonban, ahogy módosult az összetétel tekintetében sem, úgy az átlagos biztosítási összeg tekintetében sem volt egyforma a hazai és a külföldi társaságok portfóliója. Utóbbiak módosabb ügyfélkört értek el. A munkásbiztosítást leginkább a hazai cégek művelték, ennek következtében a biztosítottak számában megfordult a korábban a külföldiek javára mutató 60-40 százalékos arány, a díjbevétel megoszlása pedig az időszak végére kiegyenlítődött. Átlagos biztosítási összeg és ebből következően átlagdíj tekintetében azonban tovább nyílt az olló. A világháború előestéjén a külföldi társaságok kötvényei átlagosan a hazaiak kétszeresét érték (30. ábra).

30. ábra: Az életbiztosítások megoszlása hazai és külföldi társaságok között a Magyar Királyságban

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek

A termékstruktúrán kívül az értékesítési módszereket is fokozatosan átalakította a verseny. Az 1910-es évek elejére a korábban domináns mozgó ügynök rendszer megszűnőben volt. A nagyobb társaságok már a századforduló előtt igyekeztek minden jelentősebb vidéki városba főügynökséget vagy felügyelőiséget szervezni, akik a helybeli, úgynevezett telepített ügynökök munkáját irányították. Ez a módszer drágább volt ugyan, mint a mozgó ügynök, akit annak idején 100 forint jutalékkel ösztönöztek, és csak akkor kapott újabb előleget, ha megfelelő számú ajánlatot adott le, de lényegesen jobb földrajzi lefedettséget és jobb minőségű állományt eredményezett. A mozgó ügynöki rendszer visszaszorulását jelzi, hogy 1912-ben az

EMÁBIT életbiztosítási főnöke, Poll Imre előállhatott egy, a mai szabályozásra igencsak hasonlító javaslattal. Ebben egyrészt a szerzési jutalék és a díjbeszedésért járó, inkasszó tételek fokozatos csökkentését szorgalmazta, másrészt kezdeményezte, hogy a szerzési jutalékok ne fizessék ki egyszerre, hanem lehetőleg a teljes tartamra, de legalább az első 3 évre szétszítva.⁶⁷ Terjedni kezdtek a kötvények mellé nyújtott mindenféle kedvezmények is: a piacvezető Generali például díjmentes rokkantsági biztosítást csatolt a vegyes életbiztosítási módozatához.

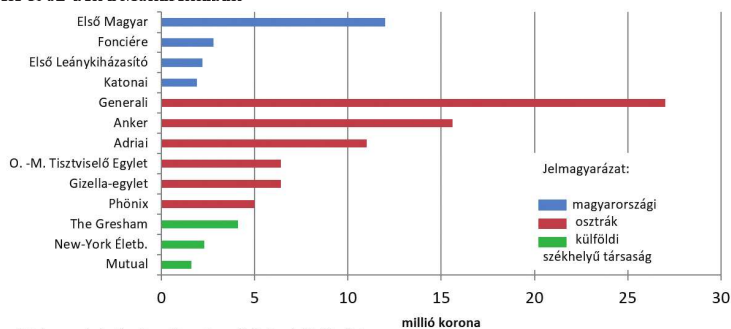
A szerzési jutalékokat ne fizessék ki egyszerre, hanem legalább az első 3 évre szétszítva.

Ahogy az a korszakban több iparágban jellemző volt, a verseny és a versenykorlátozó kartellmegállapodások egyszerre voltak jelen az életbiztosítási piacon. A legnagyobb társaságok az időszak végén már ugyanazt a halandósági táblát és azonos kalkulált hozamot használtak, tiltották az ügynöki díjkedvezményeket, és elvileg az ügyfélnek az egyik biztosítótól a másikhoz történő áttérését is.⁶⁸ A kortársak szerint azonban a kartell nem sok eredményt hozott, abban az osztrák és a magyar társaságok érdekei nagyon nehezen voltak összeegyeztethetőek.⁶⁹ A „Verband” létrehozásának pillanatától folyamatosan napirenden volt egy önálló, csak a magyarországi társaságokat tömörítő szövetség létrehozása.

Napirenden volt egy önálló, csak a magyarországi társaságokat tömörítő szövetség létrehozása.

A status quo fenntartása mindenesetre elsősorban a piacvezetők érdeke volt, és ezek mindig ugyanazok a társaságok voltak, amelyek már az előző húsz évben kivívták ezt a pozíciót: a Generali, az Anker, az Adria és az Első Magyar (31. ábra).

31. ábra: Jelentősebb osztrák és magyar társaságok és a jelentősebb külföldi fióktelepek életbiztosítási díjbevétele 1902-ben a Monarchiában*

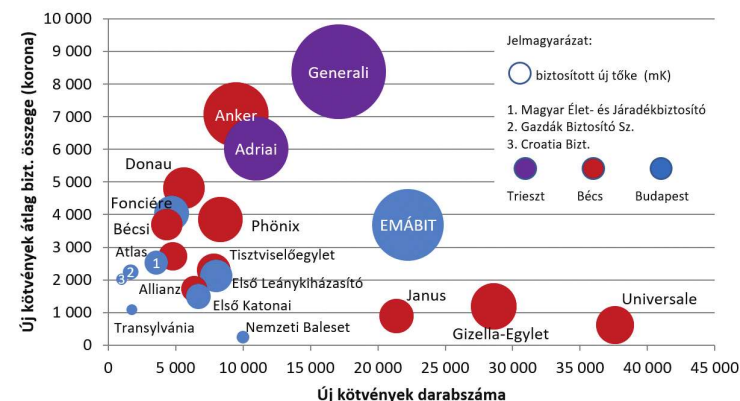

* A három angol-szász társaság esetében a Magyar Királyságon belüli díjbevétele

Forrás: Török 1904.

Érdekes ugyanakkor megfigyelni, hogy ezek a cégek eltérő stratégiáikkal mennyire eltérő ügyfélszegmenseket értek el (32. ábra).

32. ábra: Életbiztosítási új kötések 1908-ban az egész Monarchia területén

Forrás: Török 1910.

Jól elkülöníthető azon társaságok csoportja, amelyek nagyszámú szerződést adtak el, nagyon alacsony összeggel és díjjal. Közöttük találunk két patinás bécsi intézetet: a leánykiházasítási biztosításokra specializált bécsi Gizella Egyletet és a Janus Kölcsönös Életbiztosítót. Előbbi 1869-től, utóbbi pedig már 1839-től működött, és mindkét, eredetileg szövetkezeti indult társaságnak Budapesten is volt fiókja.⁷⁰ Más szegmensben, de hasonló stratégiát követtek a munkásbiztosítók. Közülük magasan kiemelkedett a Generali és az Adria közös leányvállalata, az Universale Általános Népbiztosító társaság, de eredetileg hasonló profilú volt az EMÁBIT csoporton belül a Nemzeti Baleset- és Munkásbiztosító társaság is, amelynek később inkább a baleset-biztosításokban volt jelentős szerepe.

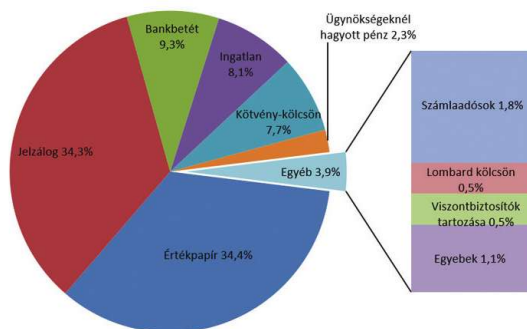
Kifejezetten magas, átlagosan hatezer korona feletti biztosításokat adott el az életbiztosítás-specialista Anker és – a munkásbiztosítás külön cégbe szervezése után – a két nagy trieszti általános biztosító. Hármuk közül értékesítési volumen tekintetében a Generali volt a legsikeresebb. Az általános biztosítók többsége az átlagos három- és négyezer-öttszáz korona közötti sávban adott el kötvényeket. Ebben a csoportban az EMÁBIT emelkedett ki a maga húszezer feletti éves új kötésével. Ezek a társaságok többnyire egyszerre művelték a népbiztosítást és a középosztály által vásárolt életbiztosításokat.⁷¹

Az életbiztosítás terjedésének és az életbiztosítási díjtartalékok gyors emelkedésének leglátványosabb jele a pesti városképen mutatkozott meg az intézeti paloták szaporodásának formájában. A pesti székhelyű nagy biztosítók, az EMÁBIT és a Foncière palotái mellett korábban csak a Gresham és a New York Életbiztosító emeltetett többemeletes palotát. Az 1910-es évekre viszont valóságos építkezési verseny indult a társaságok között: a Hollandi és a Gazdák a Kálvin téren, az Anker és az Adriai a Deák térnél, a Phönix Életbiztosító a Fehérhajú utcában építkezett, a Generali pedig 2,7 millió koronáért megszerezte magának a Lloyd Palotát, hogy csak a legnagyobbakat említsük, de építkezett az Első Katonai, a Berliini Viktória és a Gizella Egylet is.⁷² Ezek a paloták elsősorban tőkebefektetést jelentettek: bár általában a biztosító hivatali helyiségeit is megtaláljuk bennük, a legnagyobb részüket boltok és lakások foglalták el.

Befektetések

Bár a biztosítói paloták igen impozánsak a Monarchia nagyvárosaiban, valójában még a fenti építkezési láz idején sem tették ki a biztosítótárságok 2,5 milliárd koronás vagyonának a 10 százalékát (33. ábra).

33. ábra: Osztrák és magyar biztosítók vagyonának a megoszlása 1913-ban a teljes Monarchiában

Forrás: Nadas 1916.

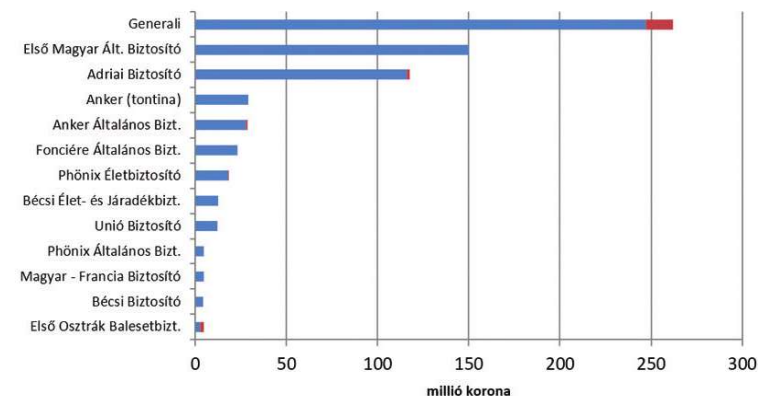
Legjövödelmezőbb befektetésnek ezekben az években a jelzálogkölcsönök nyújtása számított, ebből 1913-ban 821 millió korona értékben tartottak tárcájukban a biztosítók. Ezt minimálisan meghaladta az értékpapírok volumene, ennek fő oka, hogy az életbiztosítási díjtartalékok befektetésére vonatkozó osztrák előírások értelmében azok egy jelentős részét kellett állampapírban tartani.⁷³ Mai szemmel talán furcsa a kötvénykölcsönök magas aránya és a Monarchia-szerte az ügynökségeknél hagyott 54 millió korona. Ez utóbbiak ilyen hatalmas készpénzigénye arra utal, hogy a 20. század

elejére megváltozott a biztosítóvállalatok centralizált működési módja. Az EMÁBIT-nál például, amíg az 1860-as években még minden kötvényt Pesten állítottak ki, addig a századfordulóra már az ország 27 nagyvárosában működött kötvénykiállítás.

Ha az összesített számokat nézzük, azt mondhatjuk, hogy a biztosítók igen jelentős szerepet játszottak a jelzálog- és az értékpapírpiacon. Ha azonban egy pillantást vetünk az egyes társaságok értékpapír-állományára, azt is láthatjuk, hogy ez a jelentős szerep valójában néhány vállalatra, a négy nagy életbiztosítóra korlátozódott, az ő birtokukban volt az összes papír több mint 80 százaléka (34. ábra).

A Monarchia két felében eltérő szabályozás vonatkozott a biztosítási tevékenységre. Ausztriában 1898-ban lépett hatályba a Versicherungs-Regulativum, Magyarországon ezzel szemben, bár a századfordulótól újra és újra napirenden volt, az időszak végéig nem sikerült a biztosítási törvényt az országgyűlés elé terjeszteni.⁷⁴ A biztosítók befektetései így még a világháború előestéjén is az 1875-ös kereskedelmi törvény előírásai vonatkoztak hazánkban. Ennek alapján az életbiztosítási díjtartalék maximum 50 százalékát tarthatták jelzálogkölcsönökben, ezen kívül állampapírokba és állami kamattámogatást élvező vállalatok elsőbbségi kötvényeibe és a budapesti tőzsdén jegyzett záloglevelekbe fektethették, valamint kölcsönt nyújthattak a vállalat életbiztosítási kötvényeire, illetve a fenti értékpapírokra.⁷⁵ Ebben a törvényben – szemben az osztrák regulatívummal – még nem szerepelt, hogy kötelező lenne valamekkora állampapírhányadot tartani. Az új törvény körüli vitákban a kívánatos arányt 25 és 50 százalék között jelölték meg a felek attól függően, hogy a pénzügyi kormányzatot vagy a szektort képviselték.

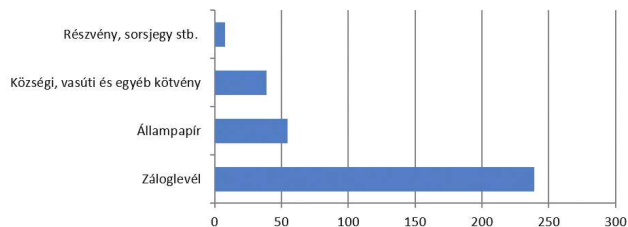
34. ábra: Jelentős társaságok értékpapír-állománya 1911 végén a teljes Monarchiában

Forrás: Nadas 1914.

A fenti szabályozási háttér azt eredményezte, hogy a biztosítók tőkéjének és tartalékainak a közvetlenül jelzálogkölcsönbe nem fektethető része is a jelzálogpiacra került, bár csak közvetetten, a jelzáloghitel-intézetek zálogleveleinek formájában (35. ábra).

35. ábra: Biztosítótársaságok értékpapír-állománya 1911 végén a Magyar Királyságban

Forrás: Nadas 1914.

Konklúzió helyett

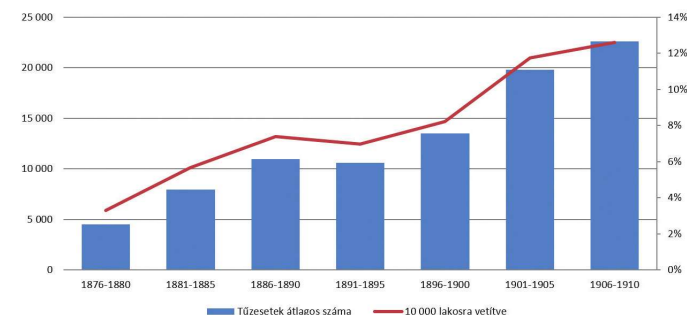
Tanulmányomban közel hat évtized trendjeit igyekeztem felvázolni, az első évtizedekre jobbra szöveges, a későbbiekre főleg statisztikai források alapján. De nem csak a forrásszűke miatt nehéz egy ilyen hosszú időszakra érvényes megállapításokat levonni. Ez a hat évtized a levert szabadságharc utáni önkényuralom alatt kezdődik, magában foglalja a kiegyezést, válságokat és fellendüléseket, és a világháború küszöbén ér véget. Nagyon különböző politikai, gazdasági és szabályozási környezetben dolgoztak az 1860-as, az 1880-as és az 1910-es évek biztosítási szakemberei. Néhány általános trend ugyanakkor mégis megrajzolható.

Mindenekelőtt, ebben a hat évtizedben megszületett egy jelentős nemzetgazdasági ágazat, amely lényegesen gyorsabban fejlődött, mint a gazdaság egésze. Az 1875–1895 közötti időszakban a Monarchia biztosítási piacának éves átlagos növekedési üteme (4,8%) kétszeresen haladta meg a Magyar Királyság (2,32%) és háromszorosan Ausztria (1,44%) GDP-jének átlagos növekedését. Erre az időszakra nincsenek Magyarországra vonatkozó adataink, de okkal feltételezhetjük, hogy a jóval alacsonyabb bázisról induló magyar biztosítási piac növekedése magasabb volt a teljes birodaloménál. Ezt látszik alátámasztani, hogy a következő két évtizedben, 1895–1913 között a magyar piac növekedése már 5,3 százalék volt, ami közel háromszorosa a GDP (1,90%) és több mint háromszorosa a tercier szektor (1,63%) átlagos növekedésének.

A gyorsan fejlődő ágazaton belül – az EMÁBIT 1857-es alapításával kezdve és nagyjából a Gazdák Biztosító Szövetkezetének 1899-es alapításával bezárólag – létrejött egy jelentős hazai tulajdonú vállalati kör, amely sikerrel volt képes felvenni a versenyt a jóval tőkeerősebb osztrák és külföldi konkurenciával, és időszakunk végére minden jelentősebb ágazatban a piac nagyjobbik felét tudhatta magáénak.

Ennek a piacnak időszakunk elején a tűzkárbiztosítás volt a domináns szegmense. A tűzkárok számának és lakosságszámmra vetített arányának folyamatos és gyors emelkedése jól reprezentálja, hogy az iparosodás, a mezőgazdasági áruterelés és az urbanizáció viszonyai között miként emelkedett meg a kockázat, amellyel a társadalom szembenézett (36. ábra). A tűzkárok mutatta tendencia más kockázatok esetében is megfigyelhető, a természeti kockázatok mellett egyre nagyobb mértékben az emberi tevékenység kockázatai kerültek előtérbe. Ez a tendencia teremtett folyamatosan növekvő igényt a meglévő biztosítási ágak iránt, és ennek következtében születtek teljesen új kárbiztosítási ágak a 19. század utolsó és a 20. század első évtizedeiben.

36. ábra: Tüzesetek száma a Magyar Királyság területén 1875–1910. (db, %)

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek

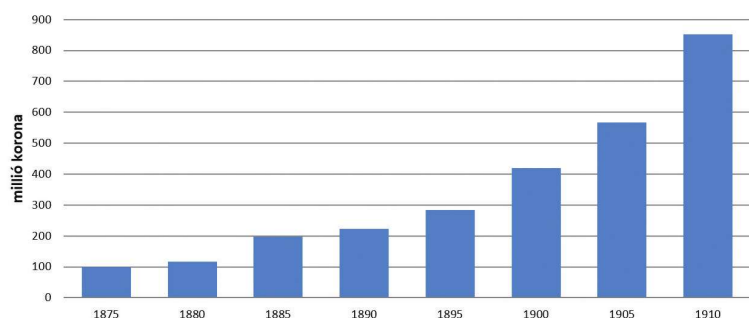
A kárbiztosításokat is meghaladó ütemben fejlődött az életbiztosítási ágazat, amely esetében nem a kockázati viszonyok változása – a halandósági viszonyok időszakunkban folyamatosan javultak Magyarországon –, hanem az átalakuló társadalmi munkamegosztás jelentette a fő hajtóerőt. A kialakulóban lévő polgári társadalomban az idősekről és árvákról való közösségi gondoskodást fokozatosan kiegészítette az öngondoskodás igénye. A polgári átalakulás részlegességét és relatív visszamaradottságát jelzi – sok-sok egyéb tényező mellett – az életbiztosítással rendelkezők számának óriási lemaradása a fejlett ipari országokhoz képest.

A relatív elmaradottság ellenére a 19. század utolsó negyedétől abszolút értelemben az ágazat rendkívüli ütemben fejlődött: a biztosított tőke nagysága megtízszereződött (37. ábra). Ez a tőke elsősorban a polgári középosztály öngondoskodásának eredménye, az ő megtakarításai jelentek meg az életbiztosítók díjtartalékaiban. Ezek a megtakarítások a biztosítótársaságok befektetéseinek keresztül találtak utat a gazdaságba, ahogy láttuk, a jelzálog-hitelezésen keresztül elsősorban a földbirtokos réteg, másodsorban az államháztartás finanszírozásába.

Biztosítótársaságot alapítani vagy annak részvényeibe fektetni az 1860-as, '70-es években óriási kockázatnak számított. Rengeteg megalapozatlan vagy egyenesen csalárd

alapítás veszélyeztette a jóhiszemű befektetők pénzét. Az a néhány társaság azonban, amely meg tudott maradni a piacon, utólag kiváló befektetésnek bizonyult. A pesti tőzsdén huzamosabb ideig csak az Első Magyar és annak leányvállalatait, valamint a Pesti Biztosító Társaságot és utódát, a Foncière Pesti Biztosítót jegyezték. Ezeknek a részvényeknek az árfolyama mellett, hogy szinte minden évben osztalékot fizettek, messze felülmúlta minden más szektor árfolyamindexét.⁷⁶ Aki 1858. január elsején vásárolt egy EMÁBIT részvényt, és azt évtizedekig megtartotta, 17 százalék feletti éves hozamot realizálhatott.⁷⁷ Biztosítótársaságba fektetni kockázatos, de jövedelmező vállalkozás volt a 19. század második felében.

37. ábra: Magyar és osztrák társaságok által biztosított tőke a Monarchiában 1875–1910.

Forrás: Nádas 1914.

HIVATKOZÁSOK

¹Milhoffer 1904a.z.

²Csury–Marosi 1931; Vaktor 1931.

³Berend–Szuhay 1973.

⁴Ebből a korszakból kiemelkedik a Dr. Nádasdi Magda által írt ágazattörténeti fejezet az Állami biztosítás Magyarországon című kötetből (Bajai–Csabay 1972. I. pp. 79–90.) és Dr. Csabay Dezső Általános biztosítástástanának hasonló fejezete (Csabay 1971. pp. 47–58.).⁵Milhoffer 1904a.z.

⁶A statisztika hiányát egy 1877. április 26-án kelt levelében Beöthy Leó miniszteri osztálytanácsos így indokolta a Statisztikai Hivatal nevében: „... sajnálkozással vagyok kénytelen kijelenteni, hogy a biztosítási ügynek, mint ilyennek, statisztikája egyáltalán nem létezik. A statisztikai hivatalnak minden ez irányban tett törekvései meghiúsultak, úgy miként a statisztikának egy más ágában sem. Az akadály, mely miatt ezen ügynek még fő momentumai sem voltak felvehetők, áll egyrészt abban, hogy a külföldi s ausztriai intézetektől, melyek Magyarországon tetemes üzletet folytatnak, bárminemű adatot is beszerezni igen nehéz, és másrészt, hogy ezek, de a magyarországiak is, mely utóbbiak viszont Ausztriában és külföldön is vállaltak el biztosítást és viszontbiztosítást, illetőleg részt vesznek ottani társulatok kockázataiban, a magyarországi eseteket illető számokat nem külön, hanem mindent együttesen regisztrálnak s közölnék jelentéseikben s zárszámadásaikban. Ez olyan akadály, mellyel szemben fellépni, tekintve a statisztika ügye iránt a közönségnél mutatkozó csekély részvétet, - ezen hivatal nem érezte magát elég erősnek...”

⁷A 19. század utolsó harmadára és a 20. század első felére vonatkozó vállalat-történeti kutatások egyik alapvető forrását jelentik a

különböző pénzügyi és gazdasági évkönyvek, az úgynevezett kompaszok, amelyekben szektoronként jelentek meg a hazánkban működő vállalatok legfontosabb adatai, mérlegei, vezető tisztviselői, telephelyei, esetleg tőzsdei árfolyama. Ebben a tanulmányban a Mihók-féle, majd Nagy Magyar Compass (1873–1944) adatait használtam, de a két világháború közötti időszakra vonatkozóan jól használható a Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz (1925–1948) is.

⁷Azienda Assicuratrice (1822); Assicurazioni Generali (1831); Riunione Adriatica di Sicurtà (1838).

⁸Első Osztrák Tűzbiztosító Részvénytársaság (1824); Osztrák Kölcsonös Tűzkárbiztosító Társulat (1825)

⁹Az 1840-es években főleg Erdélyben jöttek létre egy-egy megyére kiterjedő hatókörrel tűzbiztosítók, de 1847-ben Miskolcon is megalakult a Tiszamelléki Tűzkárterítő Társaság.

¹⁰Milánói Kölcsonös Jégkárbiztosító Intézet (1832)

¹¹A társaság elnöke Gr. Batthyány Lajos lett.

¹²Jégverés elleni kölcsönösen biztosító magyar egyesület alapszabályai. Pesti Hírlap 1843. február 16.

¹³Első magyar kölcsönös életbiztosító intézetet 1846-ban Székesfehérváron próbálták meg életre hívni, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár közgyűlése pedig 1843 és 1848 között foglalkozott több ízben is egy életbiztosító alapításával, Fáy András még egy magyarországi halandósági táblához is elkezdett adatokat gyűjteni.

¹⁴Janus Kölcsonös Életbiztosító Intézet / Janus Allgemeine Wechselseitige Kapitalien und Renten-Versicherungs-Anstalt (1839)

¹⁵Az alapítás körülményeiről és az alapításról bővebben: Horváth 2013.¹Milhoffer 1904a.z.

¹⁶Érdekeség, hogy szinte mindannyian magyarországi illetőségűek. Monarchián kívüli tőke egyáltalán nem jelenik meg, bécsi részvényjegyzőt is mindössze tízet találunk. (Az új részvényjegyzők névsorát közli a Pesti Napló az 1857. július 28., 29., 31., augusztus 12., 20., szeptember 1., illetve 1858. január 8. számaiban).

¹⁷Bánati Állatbiztosító Szövetkezet (1860); Apis (Bécs, 1864); Taurus (Bécs, 1865); Prometheus (? 1865)

¹⁸A Haza 1876-os közgyűlésén mutatott ki jelentős fedezetlen passzívumot a mérlegében, amely után 2 évvel kimondták a felszámolását. A korban család csődként tartották számon az esetet.

¹⁹A szektor növekedését CAGR (Compound Annual Growth Rate) módszerrel számoltam. Max Schulze 2000-es tanulmányában a Magyar Királyság GDP-jének 1871–1895 közötti átlagos növekedését 1913-as árakon számolva 2,32%-ra, tercier szektor növekedését pedig 1,3%-ra becsüli. Ausztriára ugyanezek az adatok 1,44% és 1,28%. Schulze 2000: 319.

²⁰A mérlegfőösszeg adatok a (Mihók-féle, majd Nagy) Magyar Compass-ból származnak.

²¹A statisztika a megyék jelentéseire alapult. A biztosító által megtérített kár összege azoktól az évektől, ahonnan összevethető a biztosítási statisztikával, néhány százalékos eltérést mutat.

²²Weisz 1869; 1885.

²³Szűts 1899.

²⁴Az alapítók: Generali, Adriai, Phönix, Foncière, Magyar-Francia és a Duna Biztosító. (Vaktor 1931: 165.)

²⁵Csury–Marosi 1931. 66. A forrásunk sajnos arról nem beszél, hogy mekkora része volt az ágazatnak viszontbiztosításba átvadva.

²⁶Csury–Marosi 1931. 64–65.

²⁷Nádas 1915: 344.

²⁸A Magyar-Francia Biztosítót az EMÁBIT vásárolta fel 1893-ban, és az életbiztosítás-szerzést azonnal be is szüntette, az állományt átvette.

²⁹Ennek az összevetésnek két nagy hiányossága, hogy egyrészt nem veszi figyelembe az ebben az időszakban egyre jelentősebb Monarchián kívüli, elsősorban angolszász és német konkurenciát, másrészt az életbiztosítással nem vagy kisebb mértékben foglalkozó társaságokat valós jelentőségüknél kisebbnek mutatja.

³⁰Max Schulze a Magyar Királyság GDP-jének 1895–1912 közötti átlagos növekedését 1913-as árakon számolva 1,9%-ra teszi, ez valamivel magasabb, mint a korábbi becslések. A tercier szektor növekedését pedig 1,63%-ra becsüli. Schulze 2000: 319.

³¹Sajnos ebben az időszakban a statisztikai évkönyvek nem közölték külön a szállítmánybiztosítást és az egyéb apró elemi ágazatokat, mint a betörés- és az üvegbiztosítás, ezek díját a társaságok valószínűleg a tűzzel együtt jelentették.

³²Ez látszólag ellentmondásban van azzal, hogy a tűzbiztosítási díj gyorsabban (5,2%) nőtt, mint a tűzkárok értéke (4,3%), ezt az 1913-as utolsó év kiugró díjbevétele értéke okozza. Az 1912-ig számolt növekedés (4,2%) gyakorlatilag megegyezik a tűzkárok értékének növekedésével.

³³Reiner 1915: 380–382.

³⁴Török 1901.

³⁵Török. 1905: 296.

³⁶Török 1907: 328–329.

³⁷Ennek a díjemelkedésnek egy jelentős része az utolsó két évre esett.

³⁸Török 1914: 393; Rombay 1915: 290.

³⁹Milhoffer 1904a.z.

⁴⁰A kifejezéssel a szerző minden bizonnyal abbéli félelmét kívánja érzékeltetni, hogy az államilag szervezett kárrendezés az országgyűlési és megyei választási kampányok eszközévé válhatna, ezekben az időszakokban esetleg vastagabban fogna a kárbecslők ceruzája. Rombay 1915: 301.

⁴¹Török 1910. 325.

⁴²A Magyar Gazdák Jégbiztosító Szövetkezete 1887-től 1999-ig fogadott új tagokat 12 éves fix időtartamra, így egyre csökkenő

állománnyal egészen 1911-ig fennállt.

⁴⁴A Kereskedelmi Törvény sem szabályozta, mert az ágazat 1875-ben még ismeretlen volt. Apor 1906.

⁴⁵Török 1909: 296.

⁴⁶Dr. Fluvius 1912: 307, 311.

⁴⁷Ebben az időszakban a díjakat a tűzbiztosítás részeként jelentették, amelyen belül elenyésző részt képviseltek.

⁴⁸Török 1907: 341.

⁴⁹Az egyezmény a Generali, az Adriai, a Foncière, a Providentia és az EMÁBIT között jött létre Abbáziában, és 25 szakaszban foglalta össze azokat az elveket, amelyekkel a felek az ágazat visszafejlődését akarták megállítani. Vaktor 1931: 204. A felbomlásról: Friedmann 1912: 333.

⁵⁰Friedmann 1912: 333.

⁵¹Apor 1901.

⁵²Berényi 1914: 400–403.

⁵³Török 1909: 298.

⁵⁴Dr. Fluvius 1912: 325.

⁵⁵Dr. Fluvius 1912.

⁵⁶Németországban külön kartellbe tömörültek az autó-szavatosságbiztosítók, mert eleinte az ágazat rettenetesen veszteséges volt. (Dr. Fluvius 1912: 315.)

⁵⁷Csury-Marosi 1931: 123.

⁵⁸Milhoffer 1901.

⁵⁹A Magyar Királyságban sem cékként, sem fiókként be nem jegyzett, itt legalább vezérképviselettel nem rendelkező társaságok a kereskedelmi törvény (1875. évi XXXVII. tv.) értelmében nem értékesíthettek volna az ország területén biztosítást. (Nádas 1912: 274.)

⁶⁰Török 1904: 111.

⁶¹A megbízható orvosok hiánya egyébként is nehéz helyzetbe hozta a biztosítókat, vidéken egy-egy társaság 10 koronát is kénytelen volt fizetni egy vizsgálatért, holott törvényileg csak 1-2 korona járt volna. (Nádas 1912.)

⁶²Török 1909: 289.

⁶³Török 1909: 294.

⁶⁴Nádas 1914: 340.

⁶⁵Nádas 1911: 215.

⁶⁶Nádas 1911: 228.

⁶⁷Nádas 1911: 229 és Nádas 1914: 341, 344.

⁶⁸1908-ban a Generali és az Anker kötött megállapodást, hogy egymás üzleteit nem kötik át, vagy ahogy akkor mondták, nem kapcsolják ki, majd a következő évben szinte minden társaság csatlakozott, és az egyezményt kiterjesztették a jutalék átengedésének és egyéb engedményeknek a tilalmára is. Vaktor 1931: 205.

⁶⁹Nádas 1914: 339.

⁷⁰A Gizella Egylet 1912-ben egyesült a szintén bécsi Allianzcal.

⁷¹Az EMÁBIT, bár eredetileg erre a célra hozta létre a Nemzeti Munkás- és Balesetbiztosítót a frissen megvásárolt Magyar–Franciaival közösen, de később a munkásbiztosítást az anyacég is művelte.

⁷²Nádas 1911: 220–221 és Nádas 1912: 290.

⁷³Nádas 1913: 297.

⁷⁴A biztosítási törvény körüli viták akár csak vázlatos ismertetése messze meghaladná ennek a tanulmánynak a kereteit. Elég itt annyit, hogy a törvényjavaslatot már 1894-ben elkészítette Dr. Beck Hugó kúriai bíró, a kereskedelmi és a biztosítási jog szakértője. Ezután számos szakmai vita (Ormódy 1901; Rósa 1903; Havass 1911; Herczog 1915) és módosítás után többször is eljutott a „végleges” státuszba a tervezet, de betervezésre végül nem került. A BIT kálváriája aztán a két világháború között is folytatódott, végül az ágazatot komplexen szabályozó törvényt alig több, mint 100 évvel Beck Hugó első törvényjavaslata után, 1996-ban sikerült elfogadni.

⁷⁵Nádas 1914: 353.

⁷⁶Mérő 1988: 54–66.

⁷⁷Az EMÁBIT részvény osztalékai és a BÁET éves záró árfolyamai alapján számolva. Az 1000 forint névértékű részvényre 315 forintot kellett ténylegesen befizetni. A befektetés belső megtérülési rátája 10 évre 16,2%; 20 évre 17,7%; 30 évre 17,4%; 40 évre 17,0%; és 50 évre 16,9%.

FORRÁSOK

Magyar Compass, majd Nagy Magyar Compass. Pénzügyi és gazdasági évkönyv. 1873–1914/15. évi kötetek. (Szerk. Mihók Sándor, később Ambruster Jakab, G. Nagy Sándor, Della Vedella Mihály) Budapest.

Magyar Statisztikai Évkönyv 1895–1913. évi kötetek. Szerkeszti és kiadja: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

IRODALOMJEGYZÉK

Apor Sándor 1899: A biztosítási ügy története Magyarországon. Magyar Biztosítási Évkönyv 2. szám (1899) pp. 109–138.

Apor Sándor 1901: Európa biztosításügyi áttekintése. Magyar Biztosítási Évkönyv 3. szám (1901) pp. 108–152.

Apor Sándor 1906: A magyar biztosításügy az 1904. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 8. szám (1906) II. pp. 333–358.

Bajai Ferenc – Csabay Dezső (szerk.) 1972: Az állami biztosítás Magyarországon. Budapest.

Berend T. Iván – Szuhay Miklós 1973: A tőkés gazdaság története Magyarországon: 1848–1944. Budapest.

Berényi Imre 1911: A balesetbiztosítás ügye Magyarországon. Magyar Biztosítási Évkönyv 13. szám (1911) II. pp. 246–252.

Berényi Imre 1913: A magyarországi jégkár elleni biztosítás 1911-ben. Magyar Biztosítási Évkönyv 15. szám (1913) II. pp. 321–330.

Berényi Imre 1915: Kisebb ágazatok. Magyar Biztosítási Évkönyv 17. szám (1915) II. pp. 312–318.

Berényi Imre 1912: A magyarországi jégkár elleni biztosítás 1910-ben. Magyar Biztosítási Évkönyv 14. szám (1912) II. pp. 285–304.

Berényi Imre 1914: A balesetbiztosítás. – A betörésbiztosítás. Magyar Biztosítási Évkönyv 16. szám (1914) II. pp. 400–403.

Csabay Dezső 1971: Általános biztosítástan. Budapest.

Csury Jenő ifj. - Marosi Imre 1931: A magyar biztosítás története. Budapest.

Dr. Fluvius 1912: A balesetszavatosság és betörésszavatosság 1910-ben. Magyar Biztosítási Évkönyv 14. szám (1912) II. pp. 305–328.

Dr. Virágh Gyula 1899: Az életbiztosítás fejlődése. Magyar Biztosítási Évkönyv 2. szám (1899) pp. 93–98.

Friedmann Henrik 1911: Általános szemle. Magyar Biztosítási Évkönyv 13. szám (1911) II. pp. 263–268.

Friedmann Henrik 1912: A szállítmánybiztosítás ügye 1910-ben. Magyar Biztosítási Évkönyv 14. szám (1912) II. pp. 329–335.

Friedmann Henrik 1913: Baleset és szavatosság biztosítás. Magyar Biztosítási Évkönyv 15. szám (1913) II. pp. 331–359.

Horváth Gyula: A biztosításügy kezdetei Magyarországon 1860-ig. Diplomamunka, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, történezs BA (témavezető: dr. Kövér György), Budapest, 2013.

Mérő Katalin 1988: Az értéktőzsde szerepe és jelentősége a tőkés Magyarország gazdasági életében (1864–1944). Budapest.

Milhoffer Sándor 1898: A biztosításügy Magyarországon. Magyar Biztosítási Évkönyv 1. szám (1898) pp. 46–59.

Milhoffer Sándor 1899: Baleset elleni biztosítás. Magyar Biztosítási Évkönyv 2. szám (1899) pp. 59–65.

Milhoffer Sándor 1904a: Magyarország közgazdasága I–III. Budapest.

Milhoffer Sándor 1904b: A biztosításügy Magyarországon. Magyar Biztosítási Évkönyv 6. szám (1904) II. pp. 3–19.

Milhoffer Sándor 1901: A biztosítási ágak az utolsó 5 évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 3. szám (1901) pp. 70–81.

Nádas Nándor 1911: Az életbiztosítás az 1909-ik évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 13. szám (1911) II. pp. 214–230.

Nádas Nándor 1912: Az életbiztosítás az 1910.évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 14. szám (1912) II. pp. 261–284.

Nádas Nándor 1913: Életbiztosítás az 1911. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 15. szám (1913) II. pp. 264–299.

Nádas Nándor 1914: Az életbiztosítás az 1912. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 16. szám (1914) II. pp. 334–379.

Nádas Nándor 1915: Az életbiztosítás az 1913. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 17. szám (1915) II. pp. 319–345.

Nádas Nándor 1916: Az életbiztosítás az 1914. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 18. szám (1915–16) II. pp. 257–294.

Ormody Vilmos 1901: A díjtartalékok elhelyezéséről. Magyar Biztosítási Évkönyv 3. szám (1901) pp. 82–89.

Reiner Mihály 1915: A magyar tűzbiztosítási üzlet helyzete. Magyar Biztosítási Évkönyv 17. szám (1915) II. pp. 377–383.

Rombay Dezső 1915: A jégbiztosítás ügye Magyarországon. Magyar Biztosítási Évkönyv 17. szám (1915) II. pp. 289–311.

Schulze, Max-Stephan 2000: Patterns of growth and stagnation in the late nineteenth century Habsburg economy. European Review of Economic History 2000 (4) 3. pp. 311–340.

Szűts Mihály 1899: A jégkár elleni biztosítás az állam kezében. Magyar Biztosítási Évkönyv 2. szám (1899) pp. 45–58.

Török Jenő Endre 1901: Emelhetők-e a tűzdijak? Statisztikai tanulmány. Magyar Biztosítási Évkönyv 3. szám (1901) pp. 44–69.

Török Jenő Endre 1904: A biztosításügy Magyarországon 1902-ben. Magyar Biztosítási Évkönyv 6. szám (1904) II. pp. 100–135.

Török Jenő Endre 1905: A magyar biztosításügy 1903-ik évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 7. szám (1905) II. pp. 293–318.

Török Jenő Endre 1907: Biztosításügyünk 1905-ben. Magyar Biztosítási Évkönyv 9. szám (1907) II. pp. 328–344.

Török Jenő Endre 1908: Biztosításügyünk az 1906. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 10. szám (1908) II. pp. 287–311.

Török Jenő Endre 1909: Biztosításügy Magyarországon 1907-ben. Magyar Biztosítási Évkönyv 11. szám (1909) II. pp. 279–299.

Török Jenő Endre 1910: Biztosításügy Magyarországon 1908-ban. Magyar Biztosítási Évkönyv 12. szám (1910) II. pp. 319–335.

Török Jenő Endre 1911: A tűz- és jégbiztosítás Magyarországon. Magyar Biztosítási Évkönyv 13. szám (1911) II. pp. 231–245.

Török Jenő Endre 1912: Tűzbiztosításügy Magyarországon. Magyar Biztosítási Évkönyv 14. szám (1912) II. pp. 241–260.

Török Jenő Endre 1913: Magyar biztosításügy 1911-ben. Tűzbiztosítás. Magyar Biztosítási Évkönyv 15. szám (1913) II. pp. 300–320.

Török Jenő Endre 1914: A tűzbiztosításügy Magyarországon. Magyar Biztosítási Évkönyv 16. szám (1914) II. pp. 380–399.

Török Jenő Endre 1915: A tűzbiztosításról. Magyar Biztosítási Évkönyv 17. szám (1915) II. pp. 276–288.

Vaktor Ferenc 1931: A Triesti általános biztosító társulat (Assicurazioni Generali) és a biztosítási intézmény 100 éves története Magyarországon. Budapest.

Wagner János dr. 1915: A kisebb értékű életek és a népbiztosítás. Magyar Biztosítási Évkönyv 17. szám (1915) II. pp. 368–376.

Weisz Bernát Ferenc 1869: Az ingatlanok tűzkárterítésének állami szervezetről. Pest.

Weisz Bernát Ferenc 1885: Az ingatlan állami tűzkárterítés eszméjének keletkezése és fejlődése Magyarországon, Budapest.